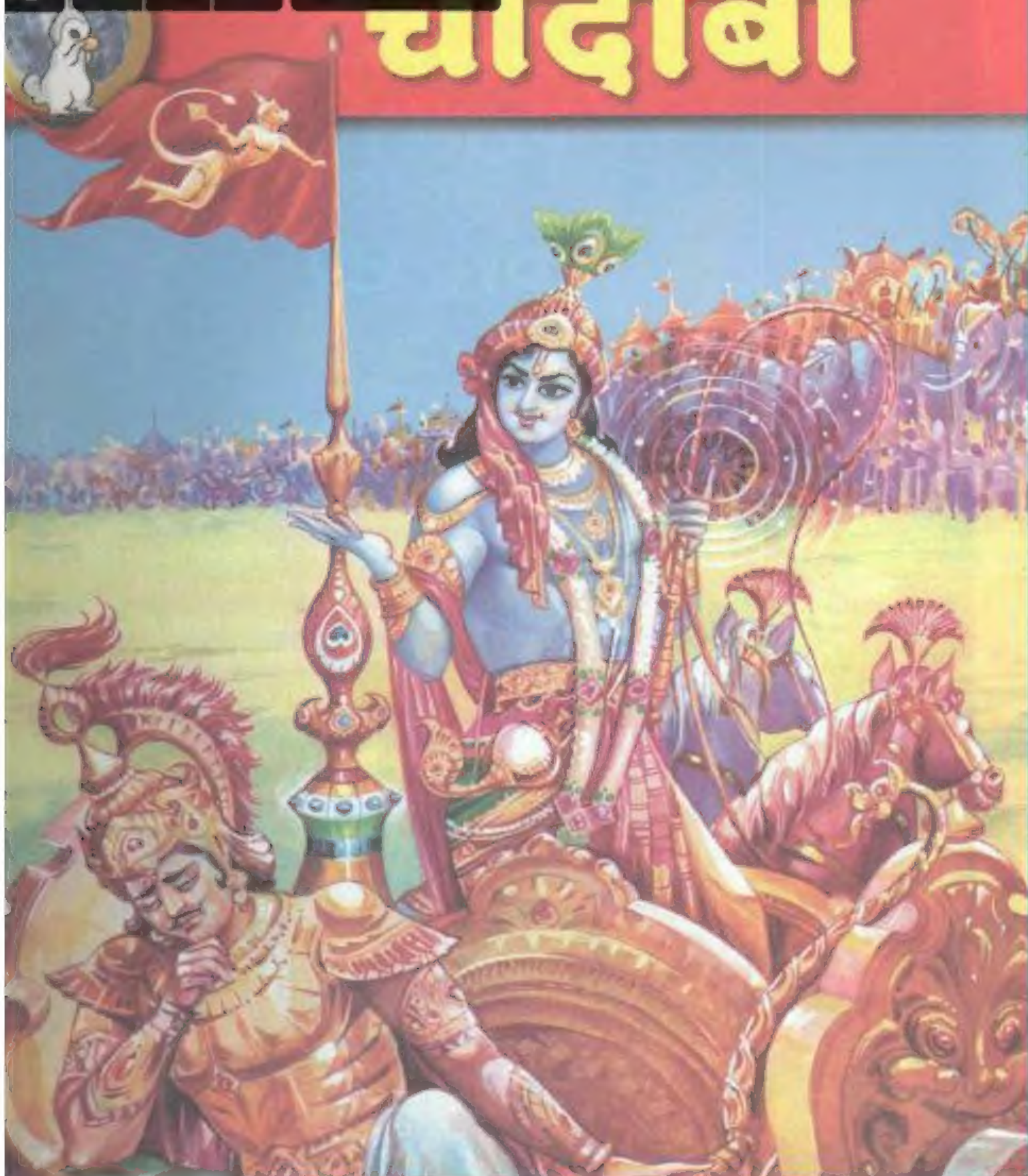


जुलै २००० रु. १०.००

चांदोबा



खास बातम्या

तुमचा नवा ज्ञानदार शत्रू

तुमच्या मित्राने कधीत सेलफोन आणला म्हणून तुम्ही तुमच्या कॉलेजाकडे सेलफोन मित्रा भोवईत घेते. मागिलता आहे का? कृपा करून तुम्ही या मागणीचे आग्रह धरू नका. जर तुमच्या मित्रावरून तुमच्या मनात प्रेम शरतेत तर त्यालाही फोन न वापरण्यास सांगू. सेलफोनचा वापरा करणाऱ्यांना ब्रेनस्ट्रूमर शरलेत प्रत्यक्षतक हेग होण्याची शिती शास्त्रज्ञांनी मोठ्या दाखवली आहे. त्याचिक्मी अधिक लक्षोत्त संशोधन चापू आहे परंतु चोच्याची सुचना ऐकण्यात शाहाणपणा आहे. नहीतर, ही एक येवढ तसेचीचैव बाब आहे।



बोनालिसाचा चित्रकार

पेथाच्या शतकालता इटालियन कलावी सिओनारी ह छिंही घाने काढलेले बोनालिसा हे जगातल्या सर्वोत्तम चित्राचिक्मी एक आहे. सिओनारी हा एक कॉलेजीय मुधिमसेवा कलाकार होता. बाणसे कलाी उर्बू पक्कीतल वाच्यायगणेबहुत त्याच्या कांही निरूपित कलागत होत्या, अशा उक्तेया घेवाची अथवा विमानाची ईसाचिक्ती त्याने करलेली आहेत.

त्या काळांतसे चित्रकार त्यांचे स्वतःचे रंग ब लाळ किंवा पुर्ण रंगात मिसळत अणत, जाता तेंचोवकराक्या सिओनारीचे DNA त्यांच्या चित्रांमधून पांघून काढणार आहेत. त्या शोधामुळे त्यांच्या अविमलकाकृत आणव्याता बरीच माहिती मिलेत. टस्कनच्या सिओनारी म्युसियमचे संचालक म्हणतात, "आम्ही आपल्या शास्त्रज्ञांची मदत घेऊन, याचा एखादा शुद्धाचा पोतिग कडा सावनीन, त्यापद्धतीने पडणारा करित आहोत."



मंगळनिवासीचा आहार

मंगळनिवासी म्हणजे जमल्यापुष्पीनारजे ने अंतराळवीर मंगळवा वाडील ते! त्यांची ही बाबा पूर्ण होण्यास एक हजार खिक्स सायनीन, संशोधनअंली असे दिहून असे आहे की हे मीर झाकासाठी आसण्यात येते, म्हणजे अवकाशात अगर्भ झाकाच्या पंढरा उज-पदायावर त्यांची गुलराण छेजे

श म्हे न :
उडा गावर,
गर्द रोमिरो,
सोया अण्णे
स न ।" त
महसवाची
इ इ ल ड
मिची !



२२ जुलै १८५६ रोजी वाळ गंगाधर टिळक यांचा जन्म झाला. त्यांना टिळक महाराज अन्ही संशोधन जगत असे. टिळक हे 'भारतीय अर्थातसे चे जनक' व त्यांचे नामवंत राजकीय सहकारी थो. अरविंदबाबू घोष हे 'भारतीय राष्ट्रीयतेचे प्रेरित' म्हणून भारताच्या इतिहासात प्रसिद्ध आहेत. या दोघांनी इंडियन नॅशनल काँग्रेसला एक निश्चित थाबली दिशा दिली.

टिळक महाराजांचा जन्म महाराष्ट्रात रत्नागिरी येथे झाला. ते कायद्याचे पदवीधर झाले. पण बाकि लोकांच्या व्यवसाय कायद्यापेयजी ते पत्रकार व समाजकार्यकर्ते झाले. "के सरी" या मराठी वृत्तपत्राचे, व 'भरखा' या इंग्लिश वृत्तपत्राचे ते संपादक होते.

१८९७ मध्ये त्यांनी सर्वश्रेष्ठ मराठी राज्यकर्ता छत्रपती शिवाजी यांच्या

स्मरणार्थ वार्षिक छरसक सुरु केला. जलतेमधील सुसंरक्षकीय बाबना चेतन्यपारसही या कल्पनाचा उपयोग झाला. त्यावेळेस मुण्यात प्लेगची महाभयंकर साथ आली होती, त्यावर उपाययोजना करण्याच्या निमित्ताने ब्रिटिश सरकारच्या अधिकार्यांनी व सोजीरांनी पुण्यातल्या सामान्य नागरिकांना अतोनात छळले व अपमानित केले. टिळकांनी यावर कडाडून टीका केली. त्यामुळे राजद्रोहाच्या आरोपाखाली त्यांना तुरुंगवासाची शिक्षा झाली.

१९०७ साली सुतेला इंडियन नॅशनल काँग्रेसचे

चांदोवा

चालू महिन्यात जन्मलेली विशेष व्यक्ती

ऐतिहासिक अधिवेशन झाले श्रीअरविंदबाबू व टिळक, या दोघांच्या नेतृत्वाखाली बऱ्याच प्रतिनिधींना वाढत होते की ब्रिटिश सत्तेकडून संपूर्ण स्वातंत्र्याची मागणी करावी, म्हाळ गटाच्या



प्रतिनिधींना हे फारच धाडली पाऊल ठेले असे वाटत होते. ह्याचा परिणाम म्हणजे काँग्रेसमध्ये फूट पडली. काँग्रेसच्या जहाल गटाने श्रीअरविंदबाबूच्या अव्यक्तेखाती वेगळे सत्र भरपले. त्यांत टिळक हे प्रमुख होते होते.

१९१० साली श्रीअरविंदबाबू पोंडिचेरीला गेले आणि १ ऑगस्ट १९२० रोजी लोकमान्य टिळकांचा मृत्यु झाला. टिळक हे केवळ राजकारणधुरंधर नव्हते तर एक गाढे अभ्यासू विद्वान होते. 'गीतारहस्य' आणि 'ओरायन' ही त्यांची अमर पुस्तके आहेत.

टिळक म्हणाले होते, "या जगात आणखीही काही श्रेष्ठ होतील, व त्यांचा जैमल आपल्या नियतीवर असतो. परमेश्वराची हीच इच्छा असेल की ज्या कार्यसाठी मी तडतो आहे, ते कार्य मी तुरुंगाबाहेर असण्यापेक्षा, जर मी तुरुंगात असलो, तर ते जलत चांगल्याप्रकारे साध्य होऊ शकते."

जुलै, २०१०

या अंकापासून आम्ही असल्या सुत्रनात्मक
चढाओढीला नवीन आकार देत आहोत

सुत्रनात्मक चढाओढ

खाली एक कथेचा आरंभ दिलेला आहे. त्यात एक रोचक कथा बनण्याचे सारे संकेत द्यावेत. बघतु हे 'सुत्र' तुमच्या हातात आहे. तुम्हाला सर्व संभवनीय कथारूपांची कल्पना काढण्याची आहे अन् कथेला अन्तिम रूप बघायचे आहे. अन् ती अकरवरीही शीर्षकही घाडायचे आहे. ही कथा संभर ते दोन्ही राज्यात पूर्ण करावची आहे. ही चढाओढ असल्या बात वाचकांसमोरी आहे. रचनेबरोबरच स्पष्ट अक्षराने आपले नाव, बय, श्रमता, विवालायाचे नाव आणि विन कोड सह आपल्या बराच पत्ता विद्वत्ता मुळीच विद्वत्ता विद्वत्ता नव्हे. हे सिद्ध बसून या कि जालण शीघ्र न्यतिपेक्षादी चांगले तित् वाकता, यासाठी त्यांची मदत घेऊ नका.

गंगा नगराच्या शाही बागीचांचे दरम नैदमीच सुन्दा दिवत. त्यात अनेक फुलं देणारे वृक्ष आणि फुलं देणारी रोपे आहेत. माळी प्रत्येक नक्ष व रोपांचे आणल्या नवतऱ्या मुलांप्रमाणे स्तवचपणे देखरेख करत असे.

त्या बागांपे घुपू याकडे होती. पणु गी सामान्य माळदपेक्षा निराळीच होती. त्यांचं फुलांक फल प्रेम असे. माळ्याला फुलांची देखरेख करताना ती नैदमीच पळत असत. ती कधी फुलांचे तटवे खाव करत नसत, अन् फुलांचे जोळत नसत. त्यामुळे माळ्याकरीर त्यांची मैत्री झाली होती.

एके दिवशी माळ्याला कुठे काही जायचे होते. त्याच्या घरावाट रोपणा पाणी कोण पातण्डर? ती याचा विचार करत लागला. आणि शेवटी त्याच्या मनात एक विचार

हल सगल्या का घराभावात असने केसे किया? बत्ती, अपनी लेखनी और कामन उदराली. तुम्हारी प्रविष्टि हमें ३० जून तक मिल जानी चाहिए. निम्नी प्रविष्टि अगरत शक में प्रकाशित होगी.

अपवादक

जून २००० च्या अंकात प्रकाशित प्रश्नोत्तरीची भुत्तरे

१. हे होतं सरोवरपर बसलेल्या बगळ्याच्या रूपाने धुतुदेवता यमकहून विचारलेल्या टाकर प्रश्नाचं युधिष्ठिरकहून दंत मेलेलं भुत्तर.
२. ख. रघुनि हा गांधारचा राजकुमार होता.
ब. महाभारत हे स्मान जिथे केसरी पहात होता, ते होतं.
ग. महाभारत युधिष्ठिरच्या राजसूय यज्ञापूर्वी यक्षिण्या राजाहा पराजित केलं होतं.
द. धर्माची सहा फैसली ही कैलय नंदाची फैसल याची कल्प होती.
३. वाल्मिकी काहींचा आश्रम तमरा नदीच्या किनाऱे होत.

असा. त्याने काही घाकडांना बोलवून एक विचारासाठी आपनं करत करत बायला विनंती केले ती सर्व वाजत झाली. त्या सर्वांनी पाण्याची गदली पाहिली होती. अन् त्यांना पाणी कुठून आणायचं हेही माहीत होते.

दुसऱ्या विनंती सर्व पावळ पकव झाली आणि रोपण पाणी घालू तयारी त्यांचे नेत्र दुरून कामावर देखरेख बसत होता. पणु अचानक त्याला एक संका झाली. "रोपणा पुरेसं पाणी मिळत आहे का? काही रोपणा ज्यास्त पाणी तर घाललं नात नाहीच"

अन् या अवघाणीचा तोडया त्याने कसा काढला? कता, आपलं पैत अन् बागद हातात घ्या, तुमची प्रवेशिका आम्हाला २० जून पर्यंत मिळायला हवी. विजयी प्रवेशिका ऑगस्ट अंकात प्रकाशित होईल.



पंखवाला थोडा

हृदयिस्वमी राजा विक्रमार्क पुन्हा झाडाजवळ गेला. त्याने झाडावरून श्व खाती उतरवले, आणि ते आपल्या खाद्यावर घेऊन तो स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. त्या रात्री थनदाट अंधार होता. सोसाक्याचा बारा. विजांचा नखलझाट आणि भूतप्रेतांच्या कर्करा कि काळ्यामुळे यातावरण जास्तच भीतीदायक झाले होते. तरीही निर्भय विक्रमार्क पुढे चालता होता. जेव्हा हृदयाचा धरकाप करणाऱ्या स्मशानाच्या जवळ तो आला, तेव्हा प्रेतांत सपलेला वेताळ म्हणाला, "राजन, मी तुला सांगूनसांगून थकलो. ओ, तुझे ते श्रम व्यर्थ जाहेत. निनाकारण तू या मध्यरात्री संकटशी लेळतो आहेस. ज्या उद्देशाने आणि कामनापूर्तीसाठी तू इतकं साहस



कतो आहेस, तो तुझा हेतू कधीही पूर्ण होणार नाही. बुद्धिमान व्यक्ती प्रथमच विचार करतात की ज्या कार्यसिद्धीसाठी ते धाडस करायला जातात, ते कार्य त्या निष्ठीच्या पोष्यतेचे आहे किंवा त्या निष्ठीच्याने ते कार्य अनुरूप आहे का हे। कठीण पुरुषार्थ दाखवून कोणतीही इच्छित वस्तू मिळवणे एवढेच पुरे होत नाही, त्या वस्तूच्या योग्यतेचे असणे हे जास्त महत्वाचे आहे.

‘‘हातीपूर तज्यांतला एक चुबक प्रताप, अख्य एक पुरुष होता त्याने असंभव घाटणारे कार्य करून दाखवले. पण त्या कार्याच्या योग्यतेचा तो मेव्हता. त्यामुळे त्याचे सारे धर्म नाश होऊन, तुला तमजबून सांगण्यासाठी त्याची कहाणीच तुला ऐकवती. नीट लक्ष देऊन ऐक.’’ असं म्हणून नेताजाने त्याला ही गोष्ट सांगितली.

‘‘हातीपूरचा राजा इंद्रतेज याची एक मुलगी होती, देवदत्ता। ती जेव्हा विवाहयोग्य झाली तेव्हा

राजाने मंत्र्यांना तिच्यासाठी एक चांगला योग्य राजकुमार शोधण्यास सांगितले. आमपारच्या उज्यात त्यांनी चौकडीसाठी दूत पाठवले.

देवदत्ताला जेव्हा हे कळत तेव्हा ती म्हणाली, ‘‘मिताश्री, सहानुभूतापासून माझी एक प्रवृत्त इच्छा आहे. जो कोणी माझी ही इच्छा पूर्ण करेल त्याच्याशीच मी विवाह करीन.’’ ‘‘तुम्ही काय इच्छा आहे ते तरी सांग. मी तुझ्यासाठी जगदी तुला हवा असलेला राजकुमार शोधून काढीन.’’ राजाने प्रेमाने लेखीला विचारले.

‘‘माझी इच्छा आहे की पांढरे पंख असलेल्या घोड्यावर बसून स्वच्छ, शुभ्र चांदण्यांत आकाशांत विहार करून यावं, जो राजकुमार किंवा इतर कुणीही असा घोडा आणि त्याच्याशी मी लग्न करीन. हा माझा जगदी अटळ निश्चय आहे. पर कुणालाही हे जमलं नाही, तर मी आजन्म अविवाहित राहीन.’’ राजकन्येने निश्चयपूर्वक सांगितले.

हे ऐकून राजाला आश्चर्य वाटतं आणि त्याबरोबर तिची काळजीही वाढायला लागली. त्याच्या मनांत आसं, ‘‘कहाण्यांमधे पंखवाल्या घोड्याबद्दल चामलं होतं, पण पृथ्वीवर असले बोट असलात याचा कांहीच ठेस पुरावा नाही. एखादी व्यक्ती कितीही दूर असली तरी हे अशक्य कार्य त्याला पूर्ण करता येणार नाही.’’

राजा इंद्रतेजाने आपल्या मुलीला समजावून सांगितलं की हे अशक्य पोटरीतलं काम आहे. पृथ्वीवर राहाणाऱ्या मानवाला हे काम करता येणार नाही. कदाचित स्वर्गलोकांत राहाणारे देव करू शकतील. तेव्हा तिने आपला निश्चय बदलावा. पण राजकन्या हट्टाड पेटली होती.

मार्जजाजाने राजाने वेदाभर घोषणा करवली की जो राजकुमार किंवा व्यक्ती पांढऱ्या पंखांचा घोडा आणि त्याच्याशी राजकन्येचा विवाह होईल.

वर्षभरांत अनेक राज्यांतल्या राजकुमारांनी बोटा

मिळवण्याचे प्रयत्न केले पण त्यांना जमले नाही.

त्या राज्यात प्रताप नांवाचा एक मुंदरा वसवलेला सरपण होता. त्याने राजाची ही घोषणा ऐकली, पण एक वर्षांपर्यंत जेव्हा हे अतन्हा स्वयंवरायला येणारी राजकुमार पुढे येऊ शकला नाही, तेव्हा प्रतापने हे आव्हान सर्व तरुणांसाठी आहे असे मानले. तो मनांत विचार करू लागला.

पौंस वर्षांचा हा तरुण प्रताप त्याच्या परिवारात एकदाच एखिला होता. कुल्ले विकून व कुलांची सजावट करून तो आपला चरितार्थ चालवत होता. रंगीबेरंगी, सुगंधी फुलांच्या माळा बनवून, उत्सवामधे मुख्य दर्याजांवरची लॅंगणे बनवणे, मंदिरातल्या भगवंताच्या मूर्ती फुलांनी मढवणे, ह्याच त्याचा पोटपाण्याचा व्यनसाय होता. मंदिराच्या मूर्ती तो विशेष श्रद्धेने सजवत असे. म्हणून पुजाऱ्यांचा तो फार भाळ्या होता.

एक दिवस तो पुढाऱ्यांच्या राजाच्या घोषणेकडल सांगत होता, तेव्हा त्याने विचारले, ‘‘पुजारींची, भूतेश्वरांत पंखांचा प्रौढ मिळतो का? को असला घोडा फक्त पुस्तकांतच दिसतो?’’

पुजाऱ्याने हसत म्हटलं, ‘‘पंखांचे बोट पृथ्वीवर नसेनाच कां, पणु इतर कांही लोकांत हे मिळू शकतात. वा लोकांत देवांच्या अनेक जती निवास करतात. आपल्या राज्याच्या जवळच विष्णुवर्नत मातेच्या दर्याखोऱ्यांत विष्णुवर्नत जुनी मंदिर आहे. ज्यांनी तिथे जावचं झालं केलं, त्यांचं म्हणणं आहे की तिथल्या सर्वोच्च स्नान करण्यासाठी गंधर्वकन्या त्यांच्या बोकलातून बऱ्याचवेळा येतात. आपल्या बोकलांनी त्यांना पाहिल्याचं ही मंदळी झालीपूर्वक सांगतात.’’

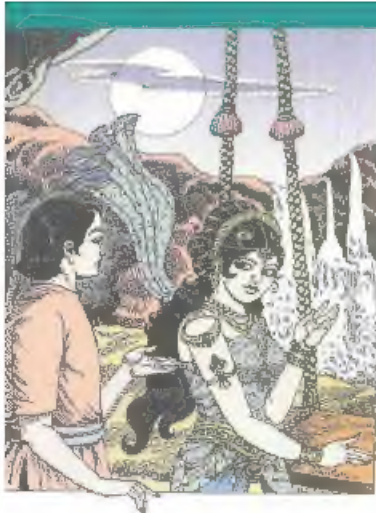
पुजाऱ्याच्या समजण्यावर इतक्या विज्ञान बसला. दुसऱ्याच दिवशी रात्राळी तो विष्णुवर्नतलीच्या दिशेने जाऊ लागला. जंगले आणि पहाड पार करतकरत दर्यास्तऱ्यात तो एका चांदोवा



नवरात्र्य खोऱ्यांत केळून पोचला. तिथे पाण्याचा एक तुंदरा भवभया होता, जवळच कांही गुंफा होत्या. भवभयाच्या आज्ञेनुसार तुंदरा दाट वृक्षाची होती. चारकडे रुंदा रंगित फुलांनी वेवलेली झुपुं होती. त्या जंगल अद्भुत नैसर्गिक सौंदर्य पाहून तो तिथेच थंबला.

रात्रांमिच्या वेळेच्या सविप्रकाशांत लग्न जाणला कांही आगळेंच स्वर्गीय तेज आले होते व ती जगा अतिशय मोहक वाटत होती.

तिथली पुल पाहून त्याचं कलासक्त मन उचलून आले. तिथल्या उंच झाडांन विलगलेल्या फुलवेलींच्या कुंजात त्याने एक येथीचा झोंपाळा बनवला व रंगीत फुलांच्या माळांनी तो सजवला. सौपर्यंत सूर्यास्त होतून गेला. शुक्ल यक्ष असल्यामुळे शुभ्र बांदी पारामधून झिरपत शीपाळ्यावर पडत होते. तिथला देवाला एखादा रम्यलोकांत असल्या अशा अतिप्रसन्न व विलोमनीय होता. तो एका



वृक्षाच्या फांदीवर बसला आणि जार्नदने ते हृदय म्हाहाज्यू लागला. त्याने आपल्या गळ्यात आणि हातातही पुतांच्या माळा घातल्या.

छत्रीचे दोन प्रहर उलटस्वामंता आकाशमार्गाने काही गंधर्वान्या तिथे उतरल्या, त्या सर्वजणांनी तिथल्या धनपण्याच्या पाण्यात स्नान केले व एका गंधर्वाने येथील राखी सगळ्यांणी पतल गेल्या. तिचं मलय चारुणिला होतं, जेव्हा तिची मजल त्या झोपाळ्यावर पडली, तेव्हा ती फाच खूष झाली व त्यावर वस्तुन शीकर घेऊ लागली.

घोडा वेळ शोके घेतल्यानंतर तिने त्या झोपाळ्याकडे निरखून पाहिले. जितकी ती लक्षपूर्वक तो झोपाळा पाहत होती, तितकी तो बेचैन होऊ लागली, तिचा बारड होतं की झाडाच्या फांद्यांचा झोपाळा आपोआप बनला आहे, त्यांत जडवलेली फुलेही वेगवेगळ्या झोपाळ्यावर पडली असलीत असं तिचा प्रथम वाटवं. ती विचार करू लागली की पुनः, ५०००

झाडाच्या पानं, फुलं घेतून तरत झोपाळा कसा निर्माण होऊं शकेल? ही कोणत्या कलाकाराची किमया आहे?

चाकरीला असा विचार करीत होती तोंच झोपाळ्याजवळ मंदस्मित करत असलेल्या एका सुंदर तरुणाकडे तिचं लक्ष वेधलं. "कोण? मानवांना वर्ज्य असलेल्या या निर्जन अरण्यांत रात्री येणारा तू कोण आहेस?" चाकरीलाने विचारले.

"सापस आम्हा प्रतुष्यांपैकी वेगळ्या अशा अनुपम सुंदर, अलौकिक गंधर्वकन्या असल्यात असे वाटतं. पण मी मात्र एक सामान्य मनुष्य आहे, आणि एका खास कारणासाठी इथे येण्याचे धाडस मी केले आहे. जर आपण खरोखरच गंधर्वकन्या असलात तर जगाची मदत मला हवी आहे. मी कुलाचा कलाकार आहे आणि आपल्या लोकांचे मन प्रसन्न करण्यासाठीच मी फुलं आणि वेलेचा हा झोपाळ बनवला आहे." प्रतापने मोठ्या वक्रतेने आणि सौजन्यपूर्वक सांगितले.

"अद्भुत! जा तू हा झोपाळा बनवता असशील तर तू एक असामान्य कलाकार आहेस, आणि अभिमंदनास पात्र आहेस. बोल, माझ्याकडून काय मदत हवी आहे तुला? जर काही मी करू शकले तर मला खूप आनंद वाटेल."

प्रतापने तिथे येण्याचा आपला उद्देश तिच्या सांगितला. "हो, आमच्या गंधर्वलोकांत पांढऱ्या पंखांचे घोडे जुरू आहेत. पण मी तुला त्यावेळेसाठी फक्त पोंचवू शकते, घोडे आणण्यासाठी मी दुसरी कोणतीही मदत करू शकणार नाही. नाकीचे काम तुला आपली बुद्धि न बळ आपणूनच करावे लागेल." इतकं बोलून गंधर्वकन्येने प्रतापचे रूप एका फुलाच्या रुपांत बदलून टाकले. तो हार गळ्यांत घालून, जिथे पांढऱ्या पंखाचे घोडे होते त्या गंधर्वलोकांत ती पोचली. तिथे गंधर्वानंतर तिने प्रतापला पुन्हा प्रतुष्याच्या रुपांत बदलून टाकले व ती तिथून निघून

चांदोरा

गेली.

प्रताप गंधर्वलोकांतल्या पांढऱ्या पंखाच्या घोड्यांचे सौंदर्य बसून चकितच राहिला. तिथली प्रत्येक गोष्ट - झाडे, हनुपरे, धों, जमीन, आकाशातल्या स्वप्नप्रमाणे सुंदर आणि मनमोहक होती.

एका घोड्याला त्याने तिथल्याच फुलांपांना सजवले, आणि स्वतःच्या अंगावरच्या फुलांच्या माळा त्याने घोड्याच्या गळ्यात घातल्या. त्यामुळे तो घोडा अस्तराच देखावा दिवू लागला.

घोडा प्रतापला म्हणाला, "हे, मंगल जगाचे आवाज ऐका येत आहेत. घोड्याचे वेळांत गंधर्वराज सुवर्णमंदीर त्याच्या वाढीयसाच्या म्यारीसाठी येऊ पल्ले भरण्याचा इथे येतील. सुदैवाने जर रात्री नियत झाली तर मी तुम्हा इच्छा पूर्ण करीन.

"तू मला कुलाची इतके खान सजवले आहेस. मी खूप दैत्यता दिवू लागलो आहे. गंधर्वराज इथे येतील तेव्हा माझ तू बरोबर लपून बस. मी तुला रात्री वेळून घेईन."

गंधर्वराज त्या घोड्याचं सौंदर्य बघून खरोखरच मुग्ध झाला. त्याने वर्षभर स्वाईसाठी ह्याच घोड्याला परत येतं. त्या घोड्याची पूजा-अर्चना झाल्यावर राजा रंभावर बसला. राजा राजभवनांत परत गेल्यानंतर तो घोडा प्रतापजवळ आला आणि म्हणाला, "हे मानव मुक्का, मी तुला काय आयात आहे. तुझ्या सजावटीमुळेच राजाचा खाल घोडा बराचसाच सौभाग्य मला मिळालंय. बोल जाता, तुम्ही काय इच्छा आहे?"

प्रतापने घोड्याला गंधर्वलोकांत येण्याचा आपला हेतू सांगितला. प्रतापचे शोषण ऐकून घोडा म्हणाला, "हे बघ तरुणा तू विविधतः एक धाकडी मुक्क आहेस. त्याचप्रमाणे एक महान कलाकार आहेस. या मुगांमुळेच तू प्रतुष्यावरून गंधर्वलोकांपर्यंत येऊ शकलास. तरीदेखील राजकुमारीची बियाह करून चांदोरा



राजा होण्याचं तुमं स्वप्न अनुचित आहे. तुम्या मनोभुलीला आणि स्वभावधर्मांचा ते योग्य उपाय नाही. राजभरं कळेलच आहे, अशी कला, त्यांतून सुधारणांची कला, फुलांसारखीच कोमल जलते, तरीही, मी तुला वेचून दिवू आहे ते मी लवकर पाळीन, चन, बसत नाहून बाहीवर, मी तुला हाकलूनदेवाडे घेतून जातो."

घोड्याचे बोलणे ऐकून प्रताप जरा चिंतेत लवला. मग घोडा तिच्या कानां तो घोड्यावर बसला. आकाशमार्गाने उतरतउतरत घोड्या वेळांत तो घोडा झोतीरपु. लव्याच्या एकदागांत उतरला.

चांदण्या रात्रीचे उद्यानतले पैलमिळ सौंदर्य पाहण्यासाठी राजकन्या देवदास बाहेर होती. तिच्या मनांत असलेल्या पांढऱ्या पंखांच्या घोड्यांच्या स्वप्नांत गुंगली होती. तितक्यात खरोखरच पांढऱ्या पंखांचा एक घोडा वडल आला व बागेत उतरला. घोड्याच्या पाठीवर एक सुंदर तरुण पाहून ती

13

जुलै, २०११

आश्चर्याचकित झाली.

प्रताप घोड्यावरून उतरला व राजकन्येवरवळ येऊन म्हणाला, "राजकुमारीजी, आपण लहानपणापासून पंढरवाला घोडा बघण्याचं स्वप्न पाहतात होतात, तो घोडा याक्षणीं आपल्या डोळ्यांतमोर आहे. माथेर बसून पाहिजे. तितका वेळ चांदण्या आकाशांत हिंडून यावे," इतकं बोलून प्रताप तिथून निघून गेला."

वेतळाने ही गोष्ट सांगून चित्रमार्कला प्रश्न केला, "राजाने, ज्या लक्षाच्या पूर्तिसाठी प्रतापने इतकं श्रावस राजवले आणि धर्म केले, त्या लक्षापर्यंत पोचून त्याला तिलाजली देऊन टाकली. तो इतका विचारात्म्य होता का, की त्याची बुद्धि चालेनाशी झाली होती? तो असं कां वागला? तपासून राजकन्येशी विवाह करून केला नाही? याचं स्पष्टीकरण माहीन असूनही जे तू, शौरिगतलं नाहीस तर तुझ्या डोळ्यांचे तुफडेतुफडे होतील."

वेतळाचा संदेह दूर करण्यासाठी विक्रमांकने आमले मीन सोडले व तो म्हणाला,

"प्रतापने राजपतीपासूनच राजकन्येशी विवाह करण्यात जमाने स्वारस्य दाखवले नव्हते, तो धाडसी होता पण महत्वाकांक्षी नव्हता. राजकन्येशी विवाह करण्याच्या ललतेनेच पंढरवाल्या घोड्याचा शोध

त्याने केला नव्हता, सर्व ताणण्या हे एक आव्हान स्मजून तो घोड्याच्या शोधात निघाला. जेव्हा देशांतर सारे राजपुत्र याबाबतीत असमर्थ झाले तेव्हा त्याने हे आव्हान स्वीकारले.

"राजकन्येशी विवाह न करण्याचं दुसरं कारण असं होतं की पंढरवाल्या घोड्याचा सहज त्याला पटला होता. तो लहसी होता पण कठोरदृढवी नव्हता. तो पुत्रांची सज्जत करण्याच्या कलेत इतका वाफवणारा होऊ शकला, कारण त्याचा स्वभाव संवेदनाशील व हळुवा होता. पाने, फुलें आणि झडपेची थोड्याशी त्याचे मन जुळवले होते. आपल्या कल्पनेने फुलांचे नैसर्गिक सौंदर्य वाढवणें हाच त्याचा व्यवसाय, धर्म आणि कर्म होतं. राजभयानांत तो कभीही गुस्सी राहिला नसता. पंढरवाल्या घोड्याच्या सूचनेमुळे त्याला आपल्या मूलमंत्रमार्गधर्माचे तर्क समजले.

म्हणून बराच वेळ विचार केल्यानंतर प्रतापने निर्णय घेतला की तो राजकन्येशी विवाह न करता पूर्वीप्रमाणेच सर्वसामान्य नागरिकांचे जीवन व्यतीत करेल. निःस्वार्थीपणाने त्याने राजकुमारीचे अश्वस्थ बाटणारे स्वप्न पूर्ण केले, याचा त्याला जो आनंद मिळाला, तितका आनंद राजा झाल्या-नंतर बहुधा मिळाला नसता."

राजाचे मीन गंगेहोताच वेतळ उडून जाऊन पुन्हा आडवार जाऊन बसला.



जुलै, २०००

14

चांदेरा



राक्षसाचा आजार

जुन्या गावळची गंध आहे. एका घनघट वंगलाच्या जवळच एक गांव होते. त्या गांवात रघुनंदन नांवाचा एक निष्ठात वैध राहत होता. त्याचं औषध नेहमी लागू पडत असे. औषध घेतलं की रोग पळायचा. त्यामुळे त्याच्या घरी आजान्यांची नेहमी रीच लागलेली असे.

रोग्यांकडून रघुनंदन कधी पैसे मागत नसे. पण जोक त्याला कृतज्ञता म्हणून फूल ना फुलांची वाळखी देत असत. अशाप्रकारे त्याचा उदरनिर्वाह चाले. गरीब रोग्यांकडून तो फांदीही घेत नसे.

त्याच्या हा उदर स्वभाव त्याच्या घननीला, भानुमतीला, नितकूल पसंत नव्हता. या प्रसंत लहानांतर ती जेव्हा आली, तेव्हा अनेक इच्छा, आकांक्षा मनांत घेऊन आली होती. तिला वाटलं होतं, इतक्या मोठ्या वैद्याचं घर किंमती रामानाने भरलेलं असेल, नेरायतार उंची रेवामी साड्या मिळतील, सोन्याच्या दागिन्यांनी ती नसविज्ञानत सजेल, पण इथे तर सगळंच उलट होतं. दोन्ही वेळचं जेकाखाण जेमतेम आगवण्याइतकी

वैद्याची कमाई होत होती, तिच्या रकनांचा चकाचूर झाला.

एका मध्यरात्री कुणीतरी त्संचं दार ठोठामजं, दोघांनाही जाग आली. भानुमती कुरकुरत म्हणू लागली, "या बरंत तर रात्रीदिवीत शांतपणे, लुखले झोपता येत नाही रे देवा! जेव्हा पाहणं तेव्हां व्हीणत्याही वेळीं रोगी येत असतात." नाईलाजाने ती उठली आणि दार उघडायला गेली, वैधदेखील उठून तिच्या पाटोभाळ गेला.

दार उघडल्यावरच तमोर एक भीमप्रचंड राक्षस उभा होता. दोघेही यीतीने क्षणर कांपू लागली. भानुमती किंजळली आणि घाईने आंत निघून गेली.

"तुम्ही घाबरू नका. होबाराच्या जंगलात राहाणारा मी एक राक्षस आहे. गेल्या कांही दिवसांपासून माही प्रकृति खराब झाली आहे. तुमचं नांव ऐकून तुमच्याकडे तपासणी करून घ्यायला आलो आहे." एवढं बोलताना त्याला धाप लागली आणि दोन्ही हातांनी डोकं बट धरून तो पटकन झाली बसला.

दिव्या जैन



त्याचं जेव्हा ऐकून खुनंदन व भानुमतीच्या विवाह होत आहे.

"कलक बाल होणाय आमच्याक?" तिनेच होऊन खुनंदनने विचारले. राक्षसने एक लंबवस्त्र घालून तेव्हाच मंगितले. "साथी नव्हतं कायने. झतक्या आणि तळवे फार दुखतात. झरी मरगळजेस असतं, असें वाटतं की जातो आपण मरणा. अज्ञातमना सुचूच आत्मस, त्यामुळे नोट घालता येत नाही." विधाने त्याची नाडीचीक कला म्हणते. "वाचता खूप खूप केला आहेस. रीत बराच वाढलाय. हा तर प्रानावातक अमुनेद येत आहे. पण हलकत नाही. माझे औषधचर निवडिलेचं घेतात तर महिलाभगतर वू पूर्णपणे वय होशील."

एवढं बोलून विधाने त्याला सादबाक्या अक्षरांच्या, औषधांच्या दसनभर गोळ्या खायला दिल्या, आणि एका हंडावर काढा घ्यायला दिला. मंतर देवाने सांगितले, "काही वेळांतच औषधाचा परीणाम

जुलै, २०००

जाणवयाला लागेल. औषध लागू पडलेलं दिसलं की त्यानंतर तू निश्चायच करी घालेल."

खरीलरच काही क्षणांत राक्षसाला जरा बरं वाटायला लागलं. फुलतकला म्मल करून तो म्हणाला, "मी उद्यां पुन्हा याच येऊला येईन."

राक्षस निघून येण्यावर भानुमतीने त्याने इशारा आपटून नंद केला व नयनदास तो खोचकपणे म्हाली, "तुम्हा माणसांकडून पैसे मागत तर नाहीच काही, निदान या राक्षसाकडून तरी पैसे घ्यायचेत की! त्या राक्षसाचं भलं करून तुम्ही कोणतं गुप्त वप्रासणार आहात? तो तर बाणसाचा राजू आहे."

खुनंदनने शांतपणे पत्नीला उत्तर दिले, "हे थर भानुमती, मारा नेहा असा आहे की त्याचा व्यंगार कदाच नासतो. मी औषध जखर देतो वय रोगां परमेस्वराच्या कृपेने बरा होतो, आणि बरा झाल्यानंतर त्यालाचं काही देणं पैसे द्यायचं असतं, ते आपल्याला घेतलं मरतं. आधारी पैसे देऊन काय वाचवंचं?"

भानुमतीला काही नव्हताच हा उपदेश पडला नाही. तिने मनाशी ठरवले की दुताच्या रात्री राक्षस आला की आमपच त्याच्याकडे येऊनचं.

जेव्हा दुताच्या रात्री औषध घेण्यासाठी राक्षस आला तेव्हा ती म्हणाली, "हे बाबा राक्षसमना, तुमच्या कावल्या तुमच्या औषधासाठी विचारांनी ओंपा ठरपे खर्च केले आहेत, उद्यां मात्र कृपा करून तुम्ही रिकाम्या हातीं येत नका हे."

तिचे बोलणे ऐकून राक्षस कबलाळता आणि तिला ओरडून म्हणाला, "कावल्याचे पैसे मलायचंकी तुम्ही हिंमत कशी झाली? आणि मला माझ म्हणणारी तू कोण? पुन्हा असती वृक करं म्हास. आपयांत जो मनुष्य मला दिसतो त्याच्याकडे किती पैसाजडक आहे हे मी आधी पाहतो आणि मंतर त्याला खाने."

राक्षसाचे बोलणे ऐकून भानुमती शाबस्ती, पण त्याच्याकडे सरपूर धन नमजेस असतं पाहिले असा तिने तर्क घेता. राक्षसाच्या राहण्याचा सवाठिकाणा

16

चांदोबा

बळला तरी गळगंज होणेनागें व धन मिळवण्याची दमयता आहे असें तिला वाटले.

खूप विचार करून राक्षसाची रंपसी पिळमण्याची तिने एका बोकळा आणली. दुताच्या विषयी संख्याकाळी तिने आपल्या पतीला आणून माहीरी जात आहोत असें सांगितलं, व ती बाहेर गेली. राक्षसाकडच्या एका पडक्या घरांत लपून बसली. मध्यरात्रीनंतर बैशाचे औषध घेऊन राक्षस जेव्हा पसत जाऊ लागला तेव्हा तीही लपतछपत त्याच्यापाठीपाठ त्याच्या गुहेपर्यंत आली. राक्षसाच्या गुहेजवळच उरलेली राज व कुसरा दिवत तिने लपून बसून घालवला. तिच्या खोल्यात पैदाचे विहाय धेमान घालत होते. त्या ह्मणारापुढे ती तहानभूष, कोप, भीती, चारं सारं भितरली होती.

दुताच्या रात्री जेव्हा राक्षस बैशाच्या घरी गेला तेव्हा ती वट्टच गुहेत शिरली. गुहेच्या एका कोपण्यात खोल्याचे दागिने व मोहोनी धातूच्या चामड्याच्या दोन मोठांच्या विहाय पडल्या होत्या. त्या पाहून तर ती आनंदाने येकी झाली. त्या दोन्ही पैल्या खाऊपर होऊन व राक्षसाची मजरा खुकडून, पहाटेपर्यंत ती घरी पात गेली. आपल्या बराच्या मर्गीत दादाच्या अंगणात तिने त्या पैल्या लपवून ठेवल्या. तोपर्यंत खुनंदन उठला होता. राक्षसाची आन्हिके उठून तो त्यान काययला गेला. आपल्या या भीचनेचरत भानुमतीने त्याला काहीच सांगितले नव्हतं. आपली योजना यशस्वी झाली व खूप दागिने, पैसे मिळाल्यामुळे ती खूप आनंदात होती.

बराचपेने तिच्या पायांत आणि शरीरांत येदना तुलं साल्या दिवसभर ठपाडीपोटी राहून, रात्री दोन जव धेल्या ओढत आणल्या, म्हणून शरीर आंमून गेले असेल असे तिला वाटलं. ती खूप दमली होती म्हणून विधानासाठी पसंगवार आरव्ही झाली. व्हूहूहूहू तिचे आंग जास्तीच दुखायला लागले. ती काहू खगली.

जेव्हा खुनंदनने तिच्या कण्ठ्याचा आवाज ऐकला तेव्हा त्याने तिची ताडी तपासली व तिला काही

चांदोबा



गोळ्या खायला दिला.

त्याच रात्री जेव्हा राक्षस औषध घ्यायला आला तेव्हा तो आली खुबीत येऊन म्हणाला, "वैद्युबा, तुमचं औषध अगदी रामबाण आहे. आता माझे दुखणे पूर्णपणे बरे झाले आहे. मला आता प्रहिल्लामासारखा उत्साह वाटतो. मरगळ पार नाहीतरी घाली आहे. तुम्हाला बर्बात देण्यासाठी म्हणून मी काही दागिने आणि थोड्याफार विहा देणेत होतो. पण ते सारं धन माझ्या गुहेतून बांधोनीची पडवून नेवंच. तेव्हा नशांत आतं की वाय्या तुम्हीचं माहिती गुणगलातरी सत्तेली आहे. म्हणून नी जला दुसरीकडे राहयला जातो आहे. तुमचे माध्यवर फार उपकार झालेले आहेत, आता मला औषधाची आवश्यकता नाही."

राक्षस जरा निघून गेला तरी भानुमती आपली-नव जोळेंतून कडकपना लगली, रडायला लागली. "सारकीं नव्हतं लागतं आहे हो. हत, माय नि सारं बारीर पिळवटून निघाल्याराले ठणकतं आहे.

17

जुलै, २०००



ह्या बातमीने राजकुमार मलयध्वज आणि त्याचे गुरू कृष्णचंद्र यांच्यावर यज्ञाघात झाला. त्याचे सात्वत करताना गुरूजी म्हणाले, 'तुझ्यावर हे आकस्मिक आणि अनेकी झालेले संकट मी समजू शकतो, पण जितक्या लवकर जमेत तसे तू स्वतःला दुखातून सावरायला हवंस, यापुढे कोणते पाऊल आता उचलायचे, याचा विचार केला पाहिजे. तुझेदेखील प्राण संकटात आहेत, मला वाटतं तू आणखी काही दिवस इथेच थांब.'"

आपले दुःख आवरून मलयध्वज म्हणाला, "गुरुदेव, मला तर असं वाटतंय की ज्या वाघाने एका मनुष्याच रक्त चासलंय, तो वाघ दुसऱ्या शिकारीच्या शोयांत असणारच. संकटाला भिजून मी जर लपलो तर संकट तत्पुढे टक्केल, पण मीती मात्र तशीच कायम राहील. त्याबिरुद्ध जर आपणच वाघावर चालून गेलो, आणि त्याला कायमचं जुलै, २०००

26

समबलं तर आपण निर्धार आणि निश्चित होऊं शकू.

"याची दुसरी बाजू तितकीच प्रबळ आहे गुरुदेव. माझ्या मातापित्यांची हत्या ते शयनकालात झोंपलेले असताना झालेली आहे. याचा सरळ अर्थ होतो की आपल्याच राज्यातल्या विश्वासघातकी व्यक्तींनी हा कट रचला असला पाहिजे. आज प्रजेची सखनुभूति आपल्या बाजूला आहे. पण जर काही दिवस त्यांना माझ्याकडून काहीच बातमी मिळाली नाही, तर त्यांना वाटेल की मी शत्रूंच्या षडयंत्राचा बळी झालो आहे. जुन्या राजाला विरारुण ते नव्या परिस्थितीचा स्वीकार करतील. म्हणून मला इथून शक्य तितक्या लोंबडीने माझ्या राज्यांत परत गेलंय पाहिजे. आणि तिथली राजकीय स्थिती समजून घेतली पाहिजे. अर्थात अगदी गुप्तपणेच!"

त्याच्या बोलण्यावर विचार करून गुरू कृष्णचंद्र म्हणाले, "तुम्ही नीक्षण दृष्टी, कुशाग्र बुद्धी, असाधारण जीवन, आणि तुम्हा आत्मविश्वास मी पूर्णपणे ओळखून आहे. तुला ने योग्य नाट्य ते तू जरूर कर. माझे आशिर्वाद सदैव तुझ्या पाठीशी आहेत. विजयी भव!"

गुरूचा आशीर्वाद घेऊन मलयध्वज आपली चंद्रहास तलवार घेऊन, एका सामान्य माणसाच्या येकांत निघाला. सुपयंगीऐवजी सीमेवर भिडणं ये एक छोटेसे स्वतंत्र राज्य होते. तिगला राजा सिंहगुप्त कुशाध्यजाचा जवळचा मित्र होता. संघाक्राळ होताहोता मलयध्वज सिंहगुप्ताच्या राजधानीत पोचला व सिंहगुप्ताने भेटला.

मलयध्वजाला पाहून सिंहगुप्ताला फा आनंद झाला. तो म्हणाला, "तू आता आदेश ही फार चांगली गोष्ट प्रबळी आहे. कुशाध्यजाची हत्या वांदोबा

वांदोबा

हात्याची दुःखद बातमी समजल्यानंतर मी स्वतःच तुम्हाशी संपर्क साधण्यासाठी प्रयत्न करित होतो. माझे वैयक्तिक तुझ्या मदतीसाठी सज्ज आहे. मुझांतदेखील मी तुझ्याबरोबर उभा राहीन, जोपर्यंत त्या दुष्ट वजकीतील मारून तुला तुझे सुवर्णगिरी राज्य परत मिळवून देत नाही, तोपर्यंत मी स्वस्थ बसणार नाही."

"पण महाराज, शत्रूजण ता आता चोन्ही राज्यांचे सैन्य आहे. आणले बूढभार सैनिक त्यांच्याशी सामना करे कर शकतील? आपला स्नेह व मदत मला मिळाली आहे त्याबद्दल मी कृतज्ञ आहे. परंतु माझा विश्वास आहे की केवळ सैन्याच्या मदतीने विजय मिळवणे कठीण आहे. माझ्या पित्यांना ज्या कपटनीतीने मारले आहे, त्याच पद्धतीने त्यांना माझ्याची माही इच्छा आहे. मला असंही शत्रूंपूर्वक वाटतं की यांत आमच्या सैन्यांतला कुणीतरी बरिष्ठ अधिकारी सामील असला पाहिजे. याचलची वस्तुस्थिती शोधून काढायला हवी. शिवाय विश्वासघात करणाऱ्यांना शिवाय बायला हवी. हे सगळं गनिमी काव्यानेच शक्य आहे. म्हणून आपल्या सैन्याऐवजी आपण मला आपल्या सैन्यांतला एक कुशल योद्धा, थोडं धन, काही सोन्याची आभूषणे आणि काही विराने भरलेल्या सुया देण्याची व्यवस्था करावी." मलयध्वजाने आपली योजना सांगितली.

त्याचे चातुर्य व आत्मविश्वास पाहून सिंहगुप्त फाच प्रसन्न झाला व त्याला म्हणाला, "तुम्ही योजना तर चांगलीच आहे, पण इतकंच पुरे होईल का?"

"होय महाराज! जे देवाने साध दिली तर इतकंच पुरे आहे." मलयध्वज निर्धाराने म्हणाला.

"ता मग ठीक आहे. उद्यां स्वकल्पयंत या वांदोबा



साऱ्या गोष्टींची व्यवस्था केली जाईल. आता भोजन करून बोडीशी विश्रांति घ्यायला हवी तुला!" सिंहगुप्त प्रेमळपणे म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी सिंहगुप्ताने एका सुंदर व बलिष्ठ योद्ध्यास मलयध्वजाकडे आणले. सिंहगुप्त हांसून म्हणाला, "या तरुणाचं म्हणणं आहे की औपचारिक परिचय करून देण्याची काही आवश्यकता नाही. त्याची शक्ती व सामर्थ्य तुला नंतर आपोआप कळेल; असा त्याचा दावा आहे."

मलयध्वज मनंत समजला की सिंहगुप्त त्याची चांचणी घेत आहे. त्यानेही सिंहगुप्ताला हांसून प्रत्युत्तर केले, "जर राजकुमारी शालिनीसारखी कुशाग्र बुद्धीची बीतांगना माझ्याबरोबर असेल तर विजय निश्चित आहे. मझी आकांक्षा फल लेईल असा मला विश्वास आहे."

मलयध्वजाला हे बोलणे ऐकून शालिनी लाजली जुलै, २०००

21



थ तिची नजर लाजेने खाली झुकली.

सिंहगुप्ताने आश्चर्याने विचारले, "अरे मलयध्वजा! तुला काय कळलं की? सैनिकांच्या बंधांत ही एक स्त्री आहे आणि ती देखील माझी मुलगी शांतिनी आहे म्हणून? वू तः यापूर्वी शांतिनीचा कधी पाहिलेदेखील मज्हातस! तुझ्या बुद्धीमत्तेची मी परीक्षा बघत होते आणि त्यांत तू खरोखरच चातुर्य दाखवसं. आता मात्र माझी खात्री पटलीय की तुझा उद्देश्य साध्य करण्यांत तू जर यश मिळवशील.

"मता राज्या होतं की युद्धविषयंत अतिशय पात्रांत असलेली आपली कन्या असतांना, माझ्या मदतीसाठी आपण इतर कुणाला पाठवलं नसतं. म्हणून मला सहजगत्या राजकुमारीला ओळखता आंव." मलयध्वजाने उत्तर दिले.

पण सिंहगुप्ताचे कांही या उत्तराने फारसे जुलै, १०००

समाधान झाले नाही. खरं कारण कळालं असे वाटलं, तरी त्याने तो विषय पुढे वाचनचा नाही. तरी त्याने मलयध्वजाला हव्या असलेल्या स्मळ्या वस्तू त्याने देऊन त्यांना आशिर्वाद दिला व त्या दोघांचा निरोप घेतला.

मलयध्वज व शांतिनी अक्षरोद्गणांत निपुण होते. सिंहगुप्ताचा आशिर्वाद घेऊन दोघांनीही आपापले घोडे मिटाळले. आणि घोडेही त्यांचा इशारा मिळताच वायुवेगाने दौड लागले.

सूर्यास्त होण्यापूर्वी ते सुवर्णगिरीच्या राजधानीजवळच असलेल्या एका घरांत थांबले. तिथे त्यांनी थोडी विश्रांति घेतली. तेव्हा शांतिनीने विचारले, "सकाळी आपण मला ओळखू शकलात त्यावेळी जो खुलासा केलात, तो काही पटण्याजोगा नव्हता. मी पुरुषवेष्टांत असतानादेखील तुम्ही मला कसं ओळखलं? पाच खरंखरं उत्तर द्याल का?"

"कोणतीही स्त्री कुठल्याही वेळांत असली तरी सामान्य परिस्थितींत ती आपली कोमलता, लाजरेपणा आणि दौढ्यांचा चंचलपणा लपवू शकत नाही. निराळ्या परिस्थितीत ती कदाचित या खोलुसम गोष्टी लपवू शकेलही. म्हणून मला आपल्याला ओळखण फारसं कठीण नव्हतं."

मलयध्वज हसत उत्तरला, "दोघेही पुन्हा थोड्यांवर स्वार होऊन पुढे निघाले. जेव्हा ते राजधानीच्या सीमेवर पोचले तोपर्यंत अंधार झालेला होता. नगपपासून जरा दूर असलेल्या एका धनराटवृक्षाच्याजवळ ते थांबले. आपले घोडे त्यांनी त्या वृक्षाखाली बांधले. रात्रीचा पहिला प्रहारा उलटेपर्यंत ते तिथेच बसून राहिले. नगरांत येणारे व जाणारे नागरिक ते सांघून पाहत होते. नंतर ते चालत नगराकडे निघाले. नगरांतल्या सर्वसाधारण चांदोबा

नागरिकांची बत्ती अगदीच्या लहान इत्यांवरून ते मिळं वागले.

रात्रीचा दुसरा प्रहार झालेला होता. चौकीकडे नजर घांतता होती. घराची दारे बंद करून लोक झोपायच्या तयारीत होते. एका अंधान्या गल्लीत मलयध्वज व शांतिनी पाऊल न बाजवता अगदी लायकांदापर्ये पाहत होते.

बाहेर एका घरांत जरा अंधुकसा उजेड आल्या बाजूला दिसत होता, ही दोघे त्या घराच्याजवळ गेली. खिळकीतून त्यांनी डोकावून पाहिले तर त्या घरांतली प्रतीपत्ती त्यांना बोलत असताना दिसली.

ती ती विचारत होती की हे लोक सुवराजाची पण हत्या करतील का? पुरुषाने सांगितले, "हा राजकीर्ती राजा सत्तेच्या लोभाने वेडापिसा झालेला आहे. तो जन्मापी व पापी जाहे. त्याला धर्मजधर्माची चाढ नाही. छळकपट करून जरी त्याने आपल्या राजांणीची हत्या केेली, त्याचप्रमाणे राज्य मिळवण्यासाठी तो सुवराजाचा मारायला मारणुद्धे पाहणार नाही. बुद्धराज गुरुजींच्या आश्रमांत आहेत हे फारचंगलं आहे. तरीतुझां दाय तिथे पोंचणार नाही असं थोडंच आहे?"

"हे धर्मेश्वरा! आमच्या सुवराजांचा रक्षण कर रे बच्चा!" ती स्त्री लाल पांढून म्हणाली.

थोडा वेळ दोघेही गप्प बसलेली होती. नंतर तो पुरुष म्हणाला, "पण खरा मुद्देगार तर दुष्ट सेनापती कंदर्प आहे. घांतालाच चोर आणि वर दिशेजोरां चरातला शत्रू बाहेरच्या शत्रूंपेक्षा जास्त थोकादायक असतो. आपल्या राज्याचा रक्षणच पुढीं यशस्व बनला आहे. असल्या बुद्धांना शिक्षा बायली म्हणजे त्यांचे तुकडेतुकडे करून गिधाळांना चांदोबा



खाकं बालप्यपेक्षां जस्तं क्रूर विना हवी."

ती स्त्री आश्चर्याचकारित होऊन म्हणाली, "काय? आपला सेनापती कंदर्प हाच आपल्या राजांणीचा घुनी आहे?"

"अग हवू बोल जरा! कुणी ऐकलं तर आपलीदेखील तीच मत होईल. मलयराज होऊन नेहमी आहे. झोप आता." पुरुषाने तिला सुचवले. चराप वेळ जातून कांही थोडक्याचा आवाज आला नाही. तेव्हा मलयध्वजाने हवूच दारावर टकटक केले. तरीही कांही आवाज आला नाही. म्हणून मलयध्वजाने पुन्हा दार ठोठवले.

"कोण आहे?" त्या पुरुषाचा वक्तव्य आवाज आला.

"मित्र" मलयध्वजानेही हलक्या आवाजांत उत्तर दिले.

थोड्या वेळानंतर दार उघडले. ते उघडताच जुलै, १०००



नी दोघे आंत शिरलीं व त्यांनी असतून कर बंद केले मध्यरात्री आपल्या घरांत हे दोन अंतोऱ्खली तरुण शिरलेले पाहून घराचा मालक सुकेतू व त्याची पत्नी भोंबावून गेले होते

जंन्हा मलयध्वजाने आपला पांघोळ करून दिला तेव्हा सुकेतूच्या आनंदाचा पागवार राहिला नाही स्वतः पुत्रराज आपल्या घरांत आलेला पाहून त्याला जंन्य झाल्यासारखे वाटले

मलयध्वजाने सुकेतूला विश्वासात घेतले आणि त्याच्याकडून आणखीही थोडीकाद माहिती मिळवली अत्याचारी राजा वज्रकीर्ती व हत्यारी वदर्प याचा नाशनाश करण्यासाठी त्याने ठरवलेली योजना सुकेतूला सांगितली सुकेतू पुत्रराजाला सर्वप्रकारे मदत करण्यास तयार होता तो म्हणाला 'आपण आमचे राजे आहात, जे काही घडतं त्याबद्दल सगळ्या प्रजेला फार वाईट वाटत आहे

जुलै, २०००

पण हे नसतं इतर कुणकुण आणि आत्माने वडन की प्रजाजनाना त्याची जरादेखील कुणकुण धागतेली नव्हती या हत्येमुळे प्रजा दुःखी तर आहेच पण रागावलेली देखील आहे कदर्पच्या बाजूचे काही दोघे लोक सोडल्यात बाकी जारे नागरिक आपल्या राजाला आहेत आपल्या आदेशानुसार आम्ही आपण सांगात ते करावया तयार आहोत "

आपल्याला उपडपणें काहीच करावय नाही नाहीतर प्रजाजन आणि आम्ही दोघां त्यांत खतास होऊन ज्याक म्हणून मी जरा सांगतो आहे तसच पण अगदी गुप्तपणें करत राहा बेवाच्या कुसेने सत्याचाच विजय होईल " मलयध्वजाने सुकेतूला सांगितलं

दुसऱ्या दिवशी सकाळी, राजकुमाराच्या सांगण्यावरून, सुकेतूने वज्रकीर्तीच्या शयनागारावरचा पहारेकरी गुरु घाला आपल्या घरी बोलावून आणले मलयध्वजाने त्याला आपली ओळख सांगितली व त्याच्याकडून मदत मागितली हे ऐकून गुरु घाबरून गेला तेव्हा मलयध्वजाने असत्या अंगारक्याच्या स्त्रिसातून एक किमती हार काढला व त्याला तो हार दाखवून म्हटले, "तुझ्या कामाबद्दल हे इनाम आहे. काम झाल्यानंतर याच्या इसपट इनाम मिळेल बाबतं नकोस तू सत्य व न्यायाची मदत करतो आहेस, पापाची नाही या धर्माच्या मामान जे पुण्य तुला मिळेल ते तू निराळेच आहे "

गुरुने हार घ्यायचे नाकारत म्हटले 'आपण आमचे खो राजे आहात आपल्याला मदत करणें हा माझा धर्म आहे. तेव्हा त्याच्यासाठी इनामाची आवश्यकता नाही आपण पुन्हा गादीवर याव हीच आमची इच्छा आहे आपण आज रात्रीच्या दसऱ्या

24

चांदीचा

प्रहरानंतर वेण्याच खवास ' अस सांगून गुरुने राजकुमाराच्या पायाला हात लावून प्रणाम केला वज्रकीर्तीचा पहारेकरी गेल्यानंतर मलय ध्वजाने सुकेतूकडून कंदर्पाच्या शयनागाराच्या पहारेकऱ्यास बोलावून घेतले पुत्रराजाची ओळख होताच त्यापहारेकऱ्याचा घोरचा चेहरा गोरामोस झाला, व बाबरान तो भरथर कांपू लागला. नंतर पुत्रराजाशी बोसल्यानंतर तो साबरस व त्याने आनंदाने पुत्रराजाला हार प्रकारे मदत करण्याचे वचन दिले

मलयध्वजानेचढकन आपल्या बगळ्यातून एक तुई काढून बीरच्या हाताला टोंचली तो वेदनेने कळवळता व जोरात ओरडू लागला मलयध्वजाने त्याच्या तोंडावर पडी बांधली व शालिनीने सुकेतूच्या मदतीने त्याचे हातपायदेखील बांधले

नंतर मलयध्वजाने सुकेतूला पाठवून त्याच्या पत्नी व मुलाला बोसवले त्यांना गुंगी अणण्याची सुई टोंचली, त्यामुळे ते बेभुड झाले. धीमजवळ

घेऊन मलयध्वज म्हणाला, 'तुझ्या मनातली कपटी भावना मी ओळखली ति तुझ्या शरीरान विचकाचे विष टोंचले तुझी पत्नी आणि मुलगा बेहोष आहेत जर तू मला मदत केलीस तर तुझा परिणाम आणि तू सुरक्षित राहास पण जर मला मदत केली नाहीस तर तुमच्यापैकी कोणाही जिवंत राहाणार नाही

मलयध्वजचे बोलणें ऐकून बीर रुजून झाला पत्नी आणि मुलूचें प्राण सकटत आहेत हे पाहून त्याने हात जोडून खुपेने सांगितले की आपण जसे मांगल तर मी करीन

जेव्हा मलयध्वज जला पूर्ण छापी वाटली कीं हा आता विश्वासघात करणार नाही तेव्हा त्याने त्याला एक औषध पाजले व म्हटले, "या औषधाने तुझ्या अंगातील विष उतरत जसे मी सांगतो आहे तसे आज रात्रीच तुला हे काम करावे लागेल उद्यां सकाळीं तुझी पत्नी व मुलगा तुला श्वेच भेटतील तू जराही कपटीपणें वागनास तर मी तुला श्वे मृतावस्थेत सापडतील " (कथकः)



चांदीचा

25

जुलै, २०००

भारत-गाथा

एका वहावू समुद्रतीचा गोंय
मुगायगाचा गोंयवंशाचा दर्शनदाम

सभ्यता चरोबर एक वृहत् अरण्य

भारताच्या गावांच्या जुन्या गावांची जी पाटी तुम्ही शिरीत न... काळातल्या अनेक आडवयीलक, लोकांची भावना पुन्हा उजळतात ' प्रो देवनाथ व संदीपचोबर नदीकिनार्यावर फिरताना चमेरी उदगासली

ही नांव फोफडे धीन व्यक्तीच नाही तर त्याच्या श्रेष्ठ कार्यावहनही आपल्याला साक्षी देतान होय ती नाही आजोबा? ' संदीपने विषमले

शिपल्या एका नाकावर वगून शेंगावर पडे-अ पलीकड खूप दुरवर असलेल्या शेंगाच्या व झाडांच्या घूसर रेंवेमार्गे अस्तास जाणाऱ्या सूर्याकडे ते एकटक पाहता

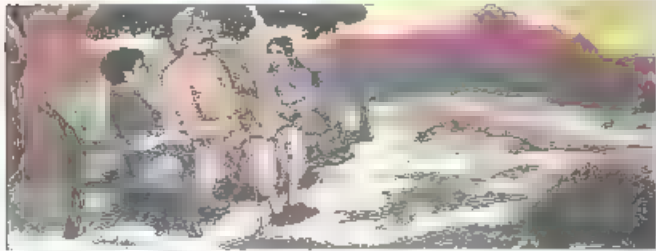
तर, माहे मुमुक्षूने पण आपण पुन्हा नव्या मोठा आणि गुतागुतीचा अडे की त्यानाचे नाव झेवडेना थोड व्यक्ती व त्यांचे महान कार्य धावच स्मरण देते असं माही. मृतपूरकालाच्या क्षीणुकाची प्रवेष्टनी समजावून घेणे कस्याच वेळा अवघड काम असते. गला एवढे ठरलेक आहे की काही त्यानाची नसे आहे व्यक्तीवत्त ठेवती गेली जे शूर नव्हते किना

सुलीन नव्हते पण त्यांच्याबाबतीत काही असाधारण घटना घडत गेल्या गेल्या कधीना वाटत की जे त्यांची नवे तर जागना इतकी गेली नाहीन तर प्रविश्य कालांत नाक त्या घटना विपत्तीन भारावला म्हणजे

फण त्या गोष्टी विमरल्या गेल्या की? आणि असल्या अयोग्य घटनांसाठी दुर्जगाच्या नावाला असलेल नदाराठी सांगला छेने? ' सदीपने निचालले

होय बाळ! असा प्र रयी घडला इतकी महत्वाची होय की विपश्यचे 'हटले तरी नी विहाली जात नाही अयोग्य व्यक्तीची अठगणत्याचोकर योक्तरी असले जस कुण्याचा अठवण ठेवायची तर कमाचीही आठवण येते काण गोष्ट दोषाच्याशी जोडलेली आहे नव पाहिल तर वाईट व्यक्तीना त्या मक्षिताचातून झाले फोफडे येत नाही काण ओपली म्हणजे त्यांच्यामुळेच तर निर्माण झालेली असते ' आजोबांनी आपला विचार मा

आजोबांनी आपला विचार मा... पाहत पण गावाच्यामुने न... अण व चोरी म्हण मं निच्या मुहाय्याने ती जाणू लागल्या मलासा सांगत होती की आजोबांना एखादी गोष्ट लपवपाच आवड कर



विजावपु

'उदाहरणार्थ दहकाणय या जागेचे राव एका लोण शेजमुळे अमर झाले पण ह्या राजा कोणत्याही सन्मानास लायक नव्हता असं म्हणावना ह्या

"दहकाणय" आजोबा (सोधणान्या) गोष्टीमने हे नांव मी वाचलेच आहे हे सनाता दिवस कल्पित नाव आहेत होय ना? चमेरीने च... 'मुला अस का वाटल की हे काल्पनिक नाव आहे म्हणून? हे अरण्य तर जगातल्या सगळ्या अरण्यांचा मानबिबू आहे फण प्राचीन म्हणून नव्हे पण हे उरी अरण्य होते की तेथे एका महान सृष्टीचा विकास

पण ही तर पुराणांमधील कथा म्हणण्याप्रमाणे हे अरण्य आता देखील अस्तित्वात आहे का? चमेरीने जात उत्सुकतेने विचारले

"आपल्या भारतदेशात, जिथ दरवर्षी २५३५० हेक्टर जागचे नष्ट वेळी जात आहेत तिथे विचारणे म्हणजे आश्चर्य उरते आपली

आ... ईत एजाड होत आहेत जम... दहकाणयान गमावल्यातल्या अनेक महत्वाच्या घटना घडल्या याच नांवात विधान राक्षसी सृष्टिस्त होत राखशी निवाड करण्यची इच्छा दर्शवली आणि संस्मरण तिचे नाक कापले होते कर्मायुगेच्या यज्ञांत विना आणणाऱ्या अनेक साक्षरोंशी रामान युद्ध कर मग्न नांत राखशी जीनेचे ह्या कने इथल्या वृक्षाजीनच राखशीची युद्ध स्तराभंगत परीशज जयपु स्वर्गवासी झाला. इत्यादि, इत्यादि पण हे प्रचंड मोठे अरण्य जस गेष्टावले अतने तरी... अधिवा आधपदेश व मध्य प्रदेशाच्या काही भागात हे घनदाट अरण्य अजुनही पसरलेले

'आजोबा या अरण्याच्या नाशवहनची कहाणी तुम्ही सांगणार होत ना ती सांगा ना ' सदीप अधीत झाला झाला

इतक्या दिवसांनी

फोफडे व सदीपने हे अरणी गम का पडे पण इथेच... राज्य करीत असत त्या नावात... एक व्यक्तीवत्त... काळाचे व ह्या ती नाव...

इय सदीप घेऊन त्या दामन या गावाची वृत्त



जान होता बॉरेन तो एका सरोवरातच थांबतो पाण्यातून एक सुंदर स्त्री बाहेर काढाय यंत्राना त्यास पाहिली ती पखदी परी ना नव्हती ना? दुर्दैवाच्या विचार केला काणसामधे अस अनुपम सौंदर्य अस राकन राव त्याचा विजयगी बरोना

ती तळमी धोडेंसारला पाहुन कश्चित हसली व दुसऱ्या दिशेला वळून जायला निघाली परतु. दडक घाड्यावरून उतरून अन्नाला गांगारलेच्या बवळी जाऊन उभा उरिलेला. ती रानवरी आणि साजुरे तिन पान धाली शान्ती

"तुसा मार्ग चुकला अशे कां? कीं तुसा काही मयत हवी आहे?" शिव साजुरे प्रश्न केले



'जिथें मी जायला निघले तो माझा मार्ग वसला कारण ह्या माण्या प्रदेशाचा मी एखा आहे. तुम्या दुसऱ्या प्रदनाच उतर घावच तर होव मला तुझ्याकडून मदत कर हवी आहे. मला तुम्याली विवाह करायचा आहे" दडक म्हणाला

ती नवणी रतेभित झाली एका तसेच स्थित राण्यात ती म्हणाली "हं बघ नवणी तू स्वतःला इधवा राजा न्हायनास एका माझा त्यावर विद्वत्ता नाही एका राजाला तरी निदान हे माहीन असयला हव की

कोणताही पुत्र एका खेरीगे दोन प्रकाश्या परिशेतीन विवाह कर राजा तो त्या खेरीगी त्या किनाहला राणीत असयला हवी, किंवा तिची इच्छा असली आणि त्या खेरीच्या मानापित्यानी विवाहाचा प्रस्ताव स्वीकारयला हवा तुम्याली विवाह करय्याची माझी इच्छा नाही आणि तू त्यासंबंधी माझ्या मानापित्याची अनुमतीही घेतली नाहीस

हे ऐकून राजा असायपणें हसला व म्हणाला "हे अहमत्य पुती कोणताही बाप मला, एका राजाला जायई म्हणून स्वीकारण्यांत स्वतःला मायदान समवेत. रानीशेज मी मानत नाही ये, माझ्याचवना चला माझ्या मनाच्याबाबत राहना मायदान न वचत नुसत्या बडिलाकडे पाठवू आणि त्याना खूप करून द्या" अशे उक्तापणें शेतगाथेला त्मजे तिचा हात पकडण्याचा प्रयत्न केला

ती की दुसरीतसरी कोणी नसून शुक्राचार्याची कल्प आला होती अकडच मुर्तीचा आश्रम होना निभत्या तराचताना नाना कान ती पदत येत होती

ही की अशे आहवांन नव्या, तुला भिडार असो ती किचावून म्हणाली ' माझे पिताथी एक ऋषी आहेत आणि तुला सांगायजिन आणि राजबैभवदेखीन त्हेना यतुड कर दावकार नाही व्यक्तीच्या तात्त्व्याखेमेज काही सर काही त्याच्या लेखी तुच्छ अशे "

जेने इडकाच्या शतातून आपला हात सोडवून घेवना तरी दडक मुन्हा निला पकडण्याचा प्रयत्न कर लागला या मानसी जन्मसंपादतून आपली सुटका करून घेण्यासाठी तिला फार झटापट करावी लागली. त्यात तिला बरेच खर्चठले व अक्षम्येनून रक्त येऊ लागले

मिच दुधा नपून ना वधून तुम्या या, न्कारा दिश्या नुस लोकरच मिळेल ती रडतारडत गंध ना नई झाडीन शिरो व शिरोबागी झाली त्या अणयातले तर्च व्हानमोडे मार्ग तिना ठाऊक गेले तिचा पाठलाग करण्याचा खूप प्रयत्न दडकाने केला पण त्याला ती सांगली नाही

इयळच एका नदीच्या काठावर गुरूमार्गाना आश्रम होता त्याचे ध्यान संपल्यानंतर केवळ त्याने होवें उभकले, तेव्हा रडत मुरमुसत असतली व काबारवली आला त्याची विराजी

"काय झाल वाळे?" मुनिय्यानी विचारल त्यावर ती ओकतावाकपी रडायला लागली ती इतकी भेदलेली होती की काय वेळ तिच्या गोंडून एकही शब्द फुटला तिना कधी वाटवतसोस नव्हत की बगती हिंस जनावरापेक्षा पाणूस हा धारन धोकादायक जनावर ओहू म्हणून ' आणि माणसाहा अराव्या परिशेतीनीही गायना बावा लागता हेरी तिला खीन होत तिच्याचा ज्ञानवपर आभाळ ऐकय्यक तिने त्यानाही दुखद पटना शर्मिली

मुनीकर्त्रीग ध्यान सक्ते त्याना अतर्जितने मळले की हा आच्यटदुराचरी माणूसराजा दडकावतच होना, त्याना हे दर्तीत फळव की त्याच्या साच्या राज्यत अराव्या प्रव्यारचे अत्यचार बरेचवं होत आहेत

त्यानी एक मल करायचे ठरवले आणि रत्ने देवी शक्तिता त्याच्या राज्याचा रत्ननाश कराला म्हणून अवाहल केले त्यानी शाप दिला पश्चिज आत्म आणि निर्दोष पशू पाच्यखेरीच पार्श दडकजजाथे सारे राज्य जळून खाक होऊ दे "

चाळपाच वेळात राजमहालाबरोबर असण्याच्या

चारी दिशाची वगरे आणि भावें अदीच्या अर्सेत ज्योडांनी वळली जाऊ लागली ही आण अनेक दिशत व ठावें टिगली होनी या किनाशेलेलें दडकाराजा व त्याचें सारे राज्य जळून खाक झाले. फक्त बाही निर्दोष खीपूहच व मुकी जनावरें त्यातून वाचली व ते आसऱ्यासठी दुसरीकडे गेले

शेकडो कोलावर सगळीकडे एकाच त्रस पावलेनी होनी खरोलर हा अशिप्रलय फाच भक्कर असला पाहिले

हळू हळू कालक्रमानुसार हे वय्य पातटले पावराळी वाऱ्याबरोबर हलत असयानून आलेल्या निया न्या मलभळाचा अनुप्रास होऊ लागला शेकडो वर्षांनंतर हे सारे क्षेत्र पुन्हा जगलमय झाले शानक उलटली आणि मद्यार्तने हे वन तपस्वी व ऋषीमुनी याचे शरण स्थळ बनले इनकेच नव्हे तर राक्षस आणि पिशाचबाधा अशुद्धशीन तिथें तयार जाला

व्या कपी व मुनीना या अणपाची कथा माहीन होनी त्यानी त्या अभागी राजाच्या व त्याच्या शेकाच्या नाखावरून बाळा दडकवत किंवा दडकारण्य असे तय दिले. कारण हे नाव पडण्यास नांच जगावदार ना

किती अदभुत आहे हे सार नाही? " न्हेली व पाटोपने आपले अदचम प्रगट केले





खुळचट गाढव

एक गुरुजी आपल्या प्रदाज शिष्याच्या घरी शिकवणीला बहुतेक वेळा चालत जात असत. आता त्यांचे बंधू झाले होते आणि तेही काळ धडून जात असत. पण त्यांनी कधी त्यानहल कुठेच गेली नाही.

एक वेळ त्याच्या एका शिष्याने त्यांना एक छानस गाढव आणून दिले आणि म्हणितले, "गुरुजी आपण गांवगांव फिरण्यासाठी याच्या स्वीकार करावा ही विनंती ऐली आणि चिखत तुडबून आपल्याना पायीं जेडताम्हा पाहून आम्हाला सर्वांना फक्त बाईट वाटत असे. हे अगदी तगड जनावर आहे आणि आपल्याला फार उपयोगी पडेल."

गुरुजींना पायीं विडण्याची विशेष व्याख्या नव्हती. पण इतक्या प्रेमाने दिलेली भेट नाकारावचे त्यांच्या जिवाकडे आले म्हणून त्यांनी गाढवाची भेट स्वीकारली.

दुसऱ्या दिवशी गुरुजींना गाढवाच्या जमीन

दारकडे जायचे होत. ते गाढवावर बसले आणि त्याचे शिष्यगण त्याच्या मागोमाग निघाले. जमीनदाराच्या बाहेरासमोर अनेक शिष्या व पुढे गुरुजींच्या स्वागतार्थी उभे होते. गाढवाने उतरण्यापूर्वी गुरुजींना हार घालण्यात आला. त्याच्यावर उघडलेल्या काही फुलांपेकी थोडी फुलें गाढवावर पडली. त्यानहल गाढवाला निवचतच गर्व झाला असात पाहिजे.

गुरुजींना शिष्यगण वाड्यात घेऊन गेले आणि गाढवाला जमीनदाराच्या गाढवाकडे ने बांधण्यात आले.

निघडी जमीनदाराची गुरुजीं या गाढवाला म्हणाली, "आपण प्रहारा जाहान आपल्या जातीतल्या एकाच इतकी प्रतिष्ठा मिळाली आहे हे पाहून आम्हाला फार अभिमान वाटतो आहे."

गुरुजींच्या गाढवाने अगदी छानदार मविले

केले त्यासाठी आपण कुणीतरी थोड आहोत असंच वाटायला लागले. तसेच दोनतासानंतर गुरुजी वाड्यातून बाहेर निघले तेथेच नोक्याती त्यांच्या गाढवाला भरपूर खाऊपिडे घातले. ते १६शे आपल्या अभिमानात परत आले.

वेळी गुरुजी गाढवावर बसून शिष्यांच्या घरी जात. तेव्हा गुरुजी गाढवावरून खाली उतरण्यापूर्वीच शिष्यगण त्यांना हाष्टांग नमस्कार करीत. गाढवाला वाटायला लागले की सारंगजग त्यालाच हा मानसन्मान देत आहेत.

एकदा जमीनदाराच्या घरात काही धार्मिक समारंभ होत. त्यासाठी गुरुजीं जोळीने तीन दिवस तेज वाड्यावर रात होते. ते वर गाढवाला सर्वथा जास्त परत होते. ते वाड्यावरून जाऊन नेहम झुंजु असे तिथे गाढवाचा पाहणुचाच व्यस्तित्व हाई दुसऱ्या घरातून त्याच अस कोणुच हलत नसे. याच वेळी फार पाईट पाडे, य तो सारांग असायचा.

तो समारंभ संपल्यानंतर गुरुजीं आठवडाभर आप्ताच्या बाहेर कुठे गेले नाहीत. नंतर एका शिष्याच्या निमंत्रणातुन त्यांच्या घरी जाण्यासाठी ते तयार झाले. तेथेच्यातून निघतात गाढव फारच आनंदान होते. गुरुजी गाढवावर बसले आणि शिष्यांच्याघरावर त्यांच्या जाण्याच्या ठिकाणी जाऊ लागले. काही अंतराक एक चौक होत. त्यात

पण त्या जमीनदाराच्या घराकडे जात होता.

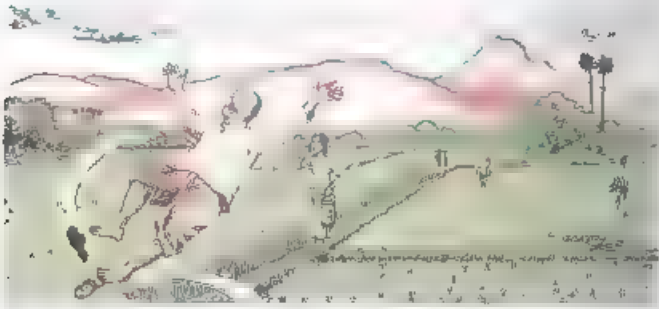
त्या शिष्याच्या घरी गुरुजींना जायचे होते. त्या शिष्याच्या घराकडे दुसरा रस्ता जात होता. शिष्याने असे गुरुजींना आपल्या घराच्या दिशेने बायला सांगितले. तसे गाढव धाकले आणि पुढे जाईवना कारण गाढवाला जमीनदाराच्या घराकडे जायची पार इच्छा होती.

त्या शिष्यांनी गाढवाला आपल्या घराकडे जाण्याच्या रस्त्यावर आपल्याचा खूप निक्कराचा प्रयत्न केला. तेव्हा गाढवाला रामा झाला. त्याने गुरुजींना खाली पाडले आणि जमीनदाराच्या घराकडे ते धावत सुटले.

जमीनदाराचे वर जयवच होते. गाढव स्वेदपा आनंदान दावाच्यातून धावत आले व पायच्यापर्यंत पोचले. आतल्या चौकात ते झुंजुन तेवढ्यात नोक्याती त्याला काळा घेऊन मारायचासुखात मेली आणि त्याला बाहेर पळवून लावले.

तगडन तगडन ते पुन्हा आपल्या गुरुजीं परतले आणि वडबडायला लागले, "मला वाटत त्यांनी मला ओळखतच नाहीत. बहूनका!"





हंसण्याची मोकळीक

बाबूशेट दरोज सकार्वाँ आपल्या शेताची निगराणी करतला घेऊन दोन्हीवर जाई व दिनसभ निर्येच गही त्याच जेवण व वाणी त्यांच्या मोकटाची लहान मुलगी शंता प्रगतून घेऊन शेतावर जाई त्याचे जेवणक्षण आठोपण कीं तीं शेतावरची बाईकतादीक कामे करीत वसे

बाबूशेट गहातारा होता व गलेवड होता म्हणून प्रत्येक कामासाठी त्याला कुणी वा कुशी मदतीला लागत असे शंता त्याला शेतावर जेवण वाढी, वाणी वगैरे देई आणि त्याची फिरकोर कामे नी अगरी शानपणे करीत असे म्हणून बाबूशेटही तिच्याशी खूप प्रेमाने वागायला

एक दिनस जेवण झाल्यानंतर बाबूशेट शेताच्या बांधावरून खातून देखरेख करत होता पाय घसरून तो बाबूच्या चिखलात धपकून पडला. सारे शरीर चिखलात लवचकले हातावर जोर देऊन उठण्याचा त्याने प्रयत्न केला. पण बघी तो इतका पुढिलगतून होता की त्याला उठता येणं कसे शक्य नव्हते शंताने आधार देऊन पाहिले पण तिला त्याला उठवत येईना तेव्हा बाबूशेटने कव्हत मागितले. बघ आजूबाजूच्या

शंतामधे कुणी असतील तर त्यांना बोलाव जा!"

पडकल्या शेतातला भूपण झाडांना विहीरीने पाणी देत होता. शंता जेव्हा त्याला बोलवायला गेली तेव्हा त्याने मदतीला थायला साफ नव्वर दिला व म्हणाला, "बाई शान मला कालच त्याने शिब्या दिल्या हेव्या गही कोण त्या पाण्याला बरी शिक्षा केली आहे देवाले!"

बिचायी शंता रडवेली होऊन परत येत होती बाबूशेट तिला घामर शंवाचा एक मजूर भेटला. शंताची गोष्ट ऐकल्यावर त्यानेही बाबूशेटला उठवायचे नाकारले तो म्हणाला, "त्या जाडशाला त्याच उमिनीपड पडलेला राहू दे शरीराच्या दुखाळी त्याला कधीही जाणीव नासेल न मनींवर घालीत झोपण वतन आराम ते काळी करू द त्याला"

शंताला काय करावे ते समजना थोड्याशा अनराबेन नागनाथ आणि सोमनाथ हे दोन शेतकरी आपापल्या शेतांकडे जात होते शंता धाबतधानान त्यांच्यालबळ गेली आणि बाबूशेटला उठवावे म्हणून तिने त्यांना विरंती केली बाबूशेट अडचणीत सांपडल्या हे पाहून सोमनाथाला फातव हलू आले तो

तिला म्हणाला, "बाबूशेटसाख्या होच्या मालतीला चिखलात पडलेल पाहिलाना तुला मोठी मजा वाटली असेल ना? न तशीबवान झालेस न पारी आमच कुठल आत्मस्त्वट भाव्य?"

परतु नागन भाला बाबूशेटची दया जाली दुसऱ्याला बेरत होत असताना हसणें अगरी चुकीचे आहे असे म्हणून त्याने सोमनाथला दष्टवले आणि बाबूशेटच्या मदतीलाही तो ताबडतांब निघाला

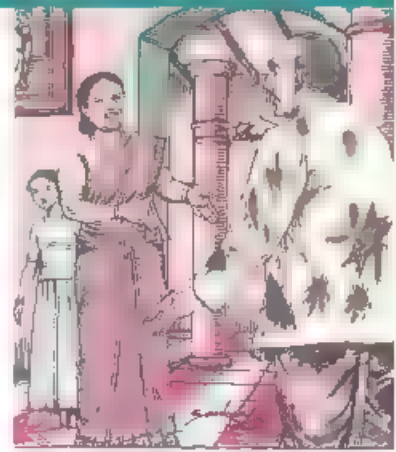
बाबूशेट आजूतही ओढ्या मालीच्या दाडलत कव्हत मदलेला होता नागनाथाचे त्याला हात देऊन उठवण्यास मदत केली व म्हणाला, "आपलं आना थय हातलं बाहेर फुट्यातं आसं शेतावर येणं ठीक नाहीं आजकाल कुणी कुणाला मदत करीत नाहीं उबट लोक दुसऱ्याच्या अडचणी पाहून हसतात त्याची टा उडवतात ही पंगरी शाना इतकी रडवेली झाली हाती की तिला पाहिल्यावर मला सगेच कव्हत चुकलं की तुम्हाला कूपच वास होत असला पाहजे

बाबूशेटनं शंताकडे पाहिले ती खरीच खूप उदास आणि बिंदिलवाणी दिसत होती जस काही तिचं हसच हावलं असावं अशी ती बाबूशेटाणी दिसत नाथ "आम घाबन नकोस इतकी मजा कांही एक तालेन नही वा शाना! तिला थीर देत बाबूशेट म्हणाला नमनाथनं आपल्या बैलगाडीतून बाबूशेट आणि शंता चाना घरी पोचयान

बाबूशेटच चिखलाने बसलेल गर्ग नाग चहा पाहून त्याची बायको प्रथम बाबून म्हणाली "अथवा काय ही दंडा शालीय तुमची? काय शान हां तुम्हाला?" आणि रंनर मात्र तिला हलू आपरेना ती हुंसायला लागली

माझा पाय घसरला आणि शेताच्या बांधावरून मी चिखलात पडलो माझी मगदी कठीण अवस्था झाली होती ती पाहून ही बिचायी दहा वर्षांची पोर कळवळून गेली आहे आणि तूं मात्र हसनेस करी?

हे ऐकून शंता जाणतस कानावीर झाली ती पळतपळत भागण्या अंगणात गेली तिथे बाबूशेटची धून काम करत होती तिला शंताने विचारलं, "बहेरी, चादोवा



मी जरा शेताच्या सुभद्राकडे जाऊन वेड का?"

सुभद्रा ही शंताच्या कवाणीच मुलगी होती शेताच्या घरांत ती घाम करत अस बाबूशेटच्या सुनेने खमळून शांताला विचारलं "तुला काय काम आहे ग तिच्याबबळ?"

काम नाही काही पण मारक शेतात पडले ना ते भला तिला सागायचय

मग त्यान घाई कसली पवही? इथल काम संपव आणि जा नंतर चल सारी कामे नहीच करायची पविलीन बाबून ती अगोवर पुरी कर. सुनवाईनी फर्माचत

बिचायी शंता लडू होऊन कामाता सराजी जेव्हा लेंगाभर भांडी घातली कपडे धुऊन टाकले, तेव्हा बाबूशेटच्या बायकोने शांताने लव्हान घळत टाकलं होत त्यावर लक्ष ठेवायला सांगितलं बाबूशेट आले तर काठीने हाकलापचे हे काम तिला दले

आपस मग बाबून बिचायी जगणत बाबून गाडव्यावर राखन करीत बसलो

જુન, ૧૯૬૦



तंजावूर शैलीचे एक चित्र

एक दुर्लभ झाल्यानेत एकोवी स्वतंत्र राज्यपती बनला. योगेश्वरची गोष्ट जरी की एकोवी आणि शिवाची दोघांची राज्याभिषेक सन १६७५ मध्ये झाला. अठराव्या शतकाच्या शेवटी शंकांनी घराटा राज्यकर्त्याला निवृत्तीवेतन देऊन त्याचे राज्य आपल्या ताब्यांत घेतले.

मराठी राजांनी तंजावूरची स्मृद्ध सांस्कृतिक परंपरा पुढे चालत्या प्रकारे चालू ठेवली - ज्ञान करून घेऊन मुळावरील चालत्या - बुद्धिमान संशोधनी धानी. "बुरान्या सफरीनीला एक कॅप्टन प्रोसेन्ट पांडी हिच्यामाला शेता लवनागलागामुक्त त्यांना शिवा बाचराची व पुस्तके ज्या करण्याची आज्ञा होती त्याने आपल्या महालांत एक ग्रंथालय सुरू केले त्याने दुर्लभ पांडुलिपीतल्या पोथ्या खरेदे करण्यासाठी, किंवा त्यांच्या प्रती तयार करण्यासाठी विद्वान पंडितांना देशभर पाठवले होते. आज स्वस्थानी महाब्र प्रथाख्यात, संस्कृत, तेलुगु, मराठी, उर्दू, फारसी व आंगली कांही सुरीधीय भाषांमधले २२,००० पेक्षा जास्त अमूल्य ग्रंथ आहेत. सापोजीने जवळलेल्या बम्बूचे एक खोरे खडगत आहे. त्याच्या प्रहावाच्या

जुमे, २०००

३६

चांरोवा

मांबे एवढाच व त्याची यमिनी कुंदवी याची आहेत.

मंदिराच्या ओवाटात अण्णारी एक पेरिण्यापकी देवीच मंदिर आहे. चौसठ्ठाव्यातून सवकळकळपचार वर्षे तिथे राज्य कणाच्या पाऊ राजांनी हे मंदिर बांधले आहे. शुक्राच आमांडिबिब विहारीचा मंगापरी मलिक काफूर याने हा प्रदेश जेव्हा पण इरावी सन १६७७ मध्ये बिकरागाला तुमंदार मुक्का मुलगा कंपन याने दिष्टीच्या पुससमान सुगेडायाचा पाळान केला त्यानेतर पुढे २०० वर्षे या दुआचाच नायकाने राज्य होते. नायक राजे विजयनगरच्या साम्राज्यपती फुलनिव होते त्यांनी तंजावूरमध्ये एक भव्य महाब्र बांधला. 'मुनाथ नायक (इ.स. १६००-१६१९) हा नाईट्य व सर्गीतपे मी राज्यकर्ता होता महालांतल्या ग्रंथालयांतल्या ताळमत्रां लिहीलेल्या मुस्यर पोथ्या त्यानेच जमवल्या होत्या अल सातम त

तंजावूरमध्ये जवळजवळ सतर वर्षे सवाठ्याचे राज्य गविले त्याचे तिथे वण्याचे कारण अगदीच निरुद्धे आहे, त्याच अंग झाला, मी निजमनान नाईट्याची अस्ते झाल्यानेतर तो इकरावा विजापूरच्या सुतननाच्या ताब्यात गेला त्याने आपल एक नदर झालेन मोल्ले याला तंजावूरची महाराज दिली. इकरावीनेतर त्याचा मुलगा व्याकोनी वर्क एकोवी इथला जहागिरदार झाला. एकोवी हा छत्रपती शिवाजीचा सावत्र भक्त होता, विजापूर



पोचया, वडिरेलु आणि चिन्नप्पा, तंजावूर चौकडीतले तिचे बंधू

एका टोंकाळा एक आठमजरी स्तंभ. मणेश्वरमंदिर व वृहदीश्वर मंदिराच्या ओवाटात एक मंदिराज मध्य त्यांनी बांधला. चोल राजे व मराठे राज्यकर्ते खरीत व नृत्यकलेचे उर्धी व जाणकार होते. फ्रिमान १६९९ रंगीतचित्रना मवठा एकोवीच्या इशारात आश्रय मिळालेला होता. खडी राने स्वतःच रंगीतकार होते. व त्यांच्या रंगीतचित्रा प्रसिद्ध आहेत. चोल राजांच्या दरबारात किमान १०० देवदारांनी मरनपुत्रीच्या नाव्यालाबाब आधारलेले भरतनाटयम् रसाल प्रथम सादर केले होते. त्या नृत्यास तेव्हा सादिरअलुम केला. दसरीआहम म्हटले जात होते. वृहदीश्वराच्या मंदिरात नृत्य करणाऱ्या देवदासींना, पांडित्या राजाजालच्या काळात मंदिराच्या चमी बाजूच्या गळ्यामध्ये बसविली जात होती.

एकोविनाम्या शतकाच्या सुरवातीस सुप्रसिद्ध तंजावूर चौकडीने सदिरआहम नृत्यास पुनर्जिवित स्वरूप देऊन त्याला सादरीत नृत्याचा दर्जा देवचला. तंजावूर चौकडी म्हाजे पोलप्प, चिन्नप्पा, शिवामद्व आणि वडिरेलु हे चार भाऊ होते. त्यांनी भरतनाटयचा कायिकल्प करून या नृत्याला तंजावूरच्या सीमाबाहेर नेले आणि इंदूरपर्यंत त्याची लोकप्रियता पारली. कर्नाटक मवीतगडे मरिह रचनाकार पुसुप्पायी दीक्षितार सान या बंधूचा रंगीतचे प्राथमिक धडे दिलेले होते.

चोल राजांच्या बळात समिद्ध संस्कृती फक्त नृत्यापयनातच गवडे, तर विषयकलेत दलील उत्कर्षास पोचली होती. तंजावूर चित्रकलेची ओळख म्हाजे गवडे रंगच्या रेखांमधे हलक्या रंगांचा भव्य रंगीत लढे.

बाबांवा

महाराज सरफोनी (वुसरे)



३७

जुलै, २०००

मन आसो व ची राजावर आणो मन्वाच्या वखोच्या बापर सध्या ही चित्रकला प्रतिभाव कोकशिय आहे कनाटक संगीतातले नाणकार म्हणतात की राजाचुरामर्षे वनवनेल्या बीण तेंवरे मृदंग सर्गी भावाक्या गोडीशी आर्षे अन्नाय होळ कावत माहोत

कानीटक संगीतातले तीन प्रख्यात दिग्गज ती आधुनिक सून कं ही किलोमीटर गंतारावर अरसेल्या निरुपेय्याद गांवात जन्मले

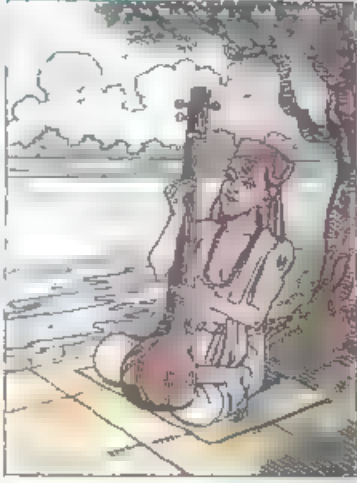
स्थावरराज मुत्सुबायी दीक्षितर आणो इयागाधुकी हे तिन्ही संगीतश्रीही सवकालीन होमं त्थ त त्थमगावापे स्थान पहिले मावले जाले त्यांचे त्याे दीवन तिळवेय्याद गांवात गेले हे गुण बावरी व गिझा मिळणाऱ्या चार सहाय्याक नवाच्या सममावर वसनेत आहे इथल्या मृदंगतला स्यापित देन आणे पञ्चमदीचर झुगाचे पांच नवात्रा स्वामी

दुसर्वा पंथिन व मे महिमात पंचमदीचराची मूर्ती पालकीत वसवून तिची शोभायत्या निघने तिरुवेय्यादपासून निघून निरुपलनम्, तिरुवेय्युरी, तिरुवन्कुळ, तिरुवळ, कुंर, तिरुपुन्कुळी, तिरुवैय्यान्म् नांवाच्या राहा गवानून ये पाया फिरते यथेवरोबर चालण्याे भक्तगण राजावर गात नाचन आयसात. कधीकधी नदीच्या कोठ्या बाळवंरात राहो मळून द्योपलात

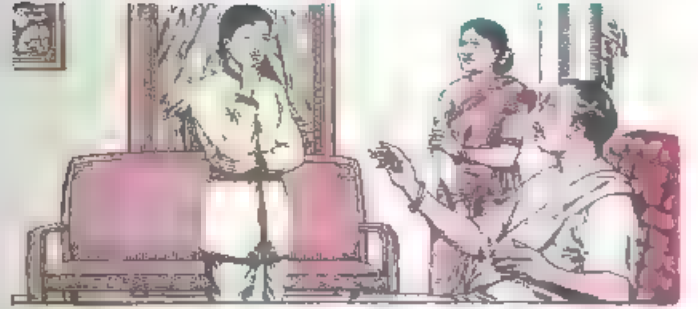
त्यागाज श्रीरामाचे निरसीम भक्त होते त्यांनी आपली माणी संस्कृत व त्याची मातृगणा तेलुगुमधे रचली आहेत संगीत आणि भक्ती ही दोन्ही एकच आहेत, असे मानणाऱ्या या भक्तकीने रडू, हाव आणि रागांची अशी गंगा प्रवाहित केली आहे की तिच्यांत सारे भेदभाव यादून जातान. त्यागाजांचे थोडे मधू त्यांना आळशी व नानागक म्हणत ज्या श्रीगंगा त्या मूर्तीची स्वागतज रोज पूजा करीत होत. ती मूर्ती त्यांच्या भावाने उजवून नदीन फैवून किती स्वागराजांना अतिशय दुःख झाले ते नदीच्या तीरावर गेले आणि आपल्या आराधनेयला त्यांनी काळखळून साकडे घातले 'परत मे प्रभु ये रे ये आणि काय चमत्कार कायरीचर तळावून तै मूर्ती निघून साठेर तरात आली.

वस वृणतार की त्यागाजांच्या सणाधीन हीच मूर्ती स्थापन केवेली आहे. ही तगाची निर्दम्यपत्तमे कामेरेन्पा फाटावर बांधलेली आहे. प्रसिद्ध हयिका वेम्सूर नास्तनम्मा यांनी १९२० साली त्याचा जीर्णोद्धार करवला दुसर्वा हजारो वळटक संगीतप्रेमी तिथे एकत्र येऊन त्या महान संभिरक्रावचा आराधना-उत्सव सजरा करतात. त्यागाजांच्या मूर्तींना शस्त्रांक अभिषेक केल्यानंतर त्यांची पुजा केली जाते देशांतले नामवंत गायक व वादक त्यागाजांचेच यन्त्रधर्मीर्तनाचे संगमूर्तिक गायन-वादन करतात त्या कवून कावेरीचे पात्र तुडव भाजलेने अबले सिन्हा नांवाच्या हलकाभरा आवाजावरचंच, संगीत स्वर्गाचे आगेह अवरोह अने जुळून घेतात की गायक व श्रोते एका अनुपम आनंदात तहूनि होवात

मुंबै, २०००



महान संत व संगीतकार त्यागराज



भार्गवचा राग

याधार गावात उदय नावाचा एक तरुण व्यापारी होता व्यापारी चतुर बुद्धिमत्तेबरोबर त्याच्या अगी कष्टाळु धृति, मन लावून काम करणे व धोरणी दूरदृष्टी हे गुण होते. त्याचा व्यापार झपाटयाने वाढू लागला. व्याची प्रचवीस वर्षे पूर्ण होईपर्यंत तो गावातला प्रमुख व्यापारी मानला जाऊ लागला. त्याचे यश पाहून त्याच्या आईवडिलांना फार आनंद होत असे.

एक दिवस वडिलांनी उदयला सांगितले, "मुला आजपर्यंत तू धवात गुगफटला होनास म्हणून तुलाग्राचा प्रस्ताव ठाळत होतास पण आता तर तुझा बंदा उत्तम चालला आहे. भार्गवला धव्याच कारण सागून इतके दिवस आम्ही तयाची गोंष्ट पुढे ठकलत होतो पण अस किती दिवस करता येईल" तू हो म्हणातास तर त्याला निरोप पाठवून सग्राचा विचार नकी

काण्यासाठी सोलावून घेता येईल "

भार्गव दुसऱ्या गांवात राहात होता, आणि यामडळींच्या घरी त्याच येणीजाणे होते. त्याची मुलगी अरुणा उदयपेक्षा चारपाच वर्षांनी लहान होती दोघांची फसडी मैत्री नव्हती. तरी दोन्ही परिवाराच्या स्नेहामुळे लोक समजत की या दोघांचे मोठेपणी लग्न होईलच उदयला भार्गवबद्दल फार प्रेम व आदर होता. भार्गव त्याच्या घरी नेहमी येत असे, आणि छोट्या उदयला छानछान गोष्टी सांगे त्याचा स्वभाव विनोदी होता आणि सादरीपाळामा तो आवडत असे तो हानी करी आणि त्याची चांगली पन्नास एकराची सुपीक जमीन होती, तो गावातला प्रमुख नागरिक होता म्हणून सर्वजण त्याला मान दत असत

नांग तुमची इच्छा" असे म्हणून उदयने

सुजाना रायन



विवाहाच्या प्रस्तावाला मान्यता दिती उदयची समती मिळताच त्याच्या आईवडिलांनी भागवता ही ज्ञानदाची बातमी कळवली

जेव्हा अरुणाला ही गोष्ट समजली तेव्हा तिने आपल्या आईला सांगितले की तिला उदयशी लग्न करायचे नव्हते तिला याच कारण विचारल्यावर ती म्हणाली की पाच वर्षांपूर्वी जेव्हा उदय त्यांच्या घरी आला होता आणि ती त्याला त्याचे गाव दाखवत होती गावातल्या प्रमुख गोष्टींची माहिती दत्त होती, तेव्हा त्याने तिला दयावान म्हटले होते, "ज्याच बायका नववट करू नकोस ग

तो चांगला नाही आई' अस म्हणून ती तिथून उठून निघून गेली

तिची आई तिच्यापाठोपाठ गेली आणि जुलै, २०००

हसून म्हणाली, "अग, हे काही योग्य कारण तरी आहे का? अजूनदेखील तू लहान मुलासारखी कसली रुमनेस? उदयला मी तुझ्यापेक्षा जास्त ओळखते तो अनिशय हुंदार आणि प्रामाणिक मुलगा आहे. त्याच्याशी जर नस फेकरा तर जीवनभर सुखी होशील "

आईकडून उदयची तारीफ ऐकल्यावर अरुणाचा आत्मत की दोन वर्षांपूर्वी उदयची आई जेव्हा त्याच्याकडे आली होती, तेव्हा तीदेखील आपल्या मुलाची तोंड फाटपर्यंत स्तुती करत होती त्यावेळच्यामुद्दा तिला उदयचे शठावर्ण आठवले होते

अरुणाचा विवाहाला नका बघता भार्गवला आपल्या पत्नीकडून कळला, तेव्हा तोही हसून म्हणाला, "ही काही फारशी कठीण समस्या नाही. लग्नापूर्वी ती दोघे एकमेकांबरोबर दोनच दिवस घालवतील तर अरुणाचा गैरसमज दूर होईल " मग भार्गव उदयच्या आईवडिलांना कळवले, "जरी सामाजिक वृत्तिवादीतुसार लग्नापूर्वी बंधूवर एकमेकांची नीट ओळख घ्यावी म्हणून मुलीच्याघरी येताना, ती शेजारीपाजारी शेमणे मान्यताच " पूर्वी इतक्या वेळा भेटले आहेतच मग आता कशात इतक्या वेळा भेटले अर्थाच? " अस काही होऊ नये म्हणून लग्नाची बातमी सध्या गुप्त ठेवू या आणि उदयला काही दिवसासाठी माझ्याकडे एकटाच पाठवून बाबा. तुम्ही दोघे आलान तर पुन्हा चौकस शेजाऱ्यांना चौकडेपणा काढण्याची संधी मिळेल "

हे पत्र मिळाल्याबरोबर उदयच्या वडिलांनी

बांदोबा

त्याला बोलावून सांगितले, "घनापूरच्या हातमागाच्या शेजारी साड्या फार प्रसिद्ध आहेत शहातून या साड्यांना नेहमीच मागणी असते तू तिथे जा आणि दोनचार दिवस राहून त्या साड्यांचे निरनिराळे प्रकार आणि त्यांच्या किमती याची सख्यत माहिती गोळा कर या कामात भार्गवदेखात तुला मदत करीत, त्याच्या घरी तू राहा."

उदयने दिवसभर आपले काम केले रात्री जेवण झाले आणि आपल्या घाचा घोड्याचा टागा घेऊन तां रात्री घनापूरला जायला निघाला त्याचा टांगा भार्गवच्या घरासमोर थांबला, तोपर्यंत पहाट झालेली होती त्यावेळी अरुणा अरुणातली रागोळी पूर्ण करण्यात मग्न होती तिची आई तिथेच उभी राहून लेकीच्या कलेची तारीफ करीत होती

उदयची नजर अभिचितपणे अरुणावर पडली तिच्या सौंदर्याची मनोमन प्रशंसा करीत तो तिला पाहता राहिला, अरुणाने पण उदयला पाहिले तिने त्याला बघायला, आणि ती पटकन आत निघून गेली उदय मात्र अजून ज्ञानल्या रागोळीकडे एकटाच पाहता होता,

अरुणाची आई त्याच्याजवळ येऊन म्हणाली, "अरे उदय, तू काय पाहतो आहेस एवढे? अरे, याच वर्षापूर्वी तू पाहिली होतीस तीच अरुणा आहे ही ! आता चांगली मोठी झालीय आणि खूप बदलली आहे. चल ना, अरे, घरात चल "

उदय घरात वारल्याबरोबर भार्गव उठला आणि त्याने नाराजीच्या सुरांत अर्थाच बांदोबा



काहीनरी आरडाओरडा केला. तो चिडून बायकोला म्हणाला, "संकाळी उठून कसली कटकट चालवती आहेस ग? उदय आला म्हणजे काही आभोळकांसळत नाही आताच आहे तर सहीस दोनचार दिवस ते जाईल इतक्या छोट्या गोष्टीसाठी माझी झोप कशांना खराब केलीस ?

हे ऐकून उदयचा सारा उत्साह माघळला त्याच येण भार्गवला पसत नसावस त्या ग वारल पण साड्या बघतानाच भार्गव तन आणि त्याने अनिशयप्रमाणे उदयची 'वंचनापूर' केली उदयला घोडा दिलास वाटला तरीदेखील त्याच्या मनात ही गैरसमजाची दगडुस राहिली त्याने आपल्या येण्याचे कारण भार्गवला सांगितले भार्गवच्या लक्षात आले की उदयच्या

जुलै, २०००



बाहेलारी त्याला खरं कारण सांगितलेच नाही हे तर चांगलेच झाले. भार्गव उदयला म्हणाला, 'माझी तुझ्याबरोबर येण्याची जरूर नाही. अरुणा तुझ्यासारखीच हुशार आणि व्यापारी तेलबुद्धीची आहे. इथल्या सगळ्या विणकरांची धरे, त्यांचे माग, त्यांचे कापडाचे पात, कापती सारी भारीकासारीक माहिती तिला आहे. ती तुझ्याबरोबर येईल. तिला सगळेजण मान्यता देतील. तिच्याबरोबर गेल्यास तर सगळेजण तुला आपला समजून व्यवहार करतील.'

भाषाळ बगैरे अरुण उदय तयार झाला. याचा जबाब्यता वाटत होती. तेव्हा त्या बगैरेला 'उदय'ची ओळख झाली. अरुणा सांगितल्याप्रमाणे, 'उदयला तुला, २०००

विणकरांच्या बस्तीत शेंडन जा, आणि चांगल्यापैकी रेडामी साड्या पाहायला आणि पसून करायला मदत कर. गावात काहीतरी नवी अडचण आलीय, त्या कामासाठी मला दुरीकडे जायला लागेल.'

उदयने जेवण झाल्यावर अरुणा त्याच्याजवळ आली व म्हणाली, 'बर, तुम्हाला कोणत्या गिन्हाईकासाठी साड्या हव्या आहेत ते सांगा पाहू आधी!'

"कोणत्या म्हणजे? गिन्हाईकासाठी साड्या हव्या आहेत, बस," उदय म्हणाला.

म्हणजे गरीब गिन्हाईकांना, श्रीमंत ग्राहकांना की मध्यम श्रेणीच्या सोकरासाठी?"

"अरे ब" तुं तर पाझ्यापेक्षा जास्त चांगला व्यापार करू शकशील की! तुला शाहूकाच्या निरसितल्या दर्जाविषयी बरीच माहिती दिसते आहे." उदय तिची तारीफ करू लागला.

त्या दोघांची मनील भेट जरी पांच वर्षांपूर्वी झालेली होती तरी अरुणाच्या मनात अपमानाची अहं अजून शिड्डक होती. म्हणून यावेळेला उदयशी बोलताना ती सजवड होती. उदयच्या मनातलं जे अरुणाचे त्यावेळचे घुस्सर चित्र होते, ते केव्हाच पुरवले गेले होते. आता त्याच्या मनात त्यावेळच्या एका अस्फुट, बडबडत्या व बेपिकीर मुलीच्या जागी एक सुंदर, नम्र 'वैष्णवी' असा स्वरूपाचा आस्पाव झाला. 'उदय'ची ओळख झाली.

'बा, आता हे माग. इथे फक्त शुद्ध रेडामी साड्या बनतात, की कृत्रिम रेडामाच्यादेखील बनतात?' उदयने मुद्दामच तिच्याबरोबर जास्त

चांगला

वेळ घालण्याच्या दृष्टीने हा प्रश्न विचारला होता.

'पन्नास विणकापैकी फक्त पाचजण शुद्ध रेडामी साड्या बनवू शकतात. त्यांच्या साड्या मोठमोठ्या बाह्यांत व परदेशातदेखील जातात.' अरुणाने थोडक्यात समर्थक उत्तर दिले.

अह! रीतीने दोघांनी घरी बसूनच गप्पा मारल्या, आणि कुठे बाहेर गेले नाहीत.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी कुणा श्रीमंत शेतकऱ्याचा नोकर भार्गवला बोलावण्यास आला. भार्गव अजून उठला नव्हता, अरुणाने भिऊन बोटलांना उठवले नाही आणि त्या नोकराला सांगितले 'ते अजून झोपलेले आहेत. लूच उठव त्याला.' त्या नोकराने भार्गवला हाक मारली, भार्गवची झोपमोड झाली. त्यानंदत तो त्या नोकराला खूप रागावला. पण थोड्याच वेळात तयार होऊन त्याच्याबरोबर निघून गेला.

त्यादिवशी उदय व अरुणा खाऊनपिऊन घरातून लौकाच निघाले. पण साड्या पाहायला त्यांना वेळ झाला नाही. दिवसभर गावातल्या जुन्या इमारती राधेचे मंदिर, बाजारपेठा वस्त्या, नाटकगृहे, बगैरे दाखवत त्यांची माहिती अरुणा उदयला सांगत होती, उदय जितका तिच्या सौंदर्यावर मोहित झाला होता तितकाच तिची बुद्धिमत्ता पाहून चकित झाला होता. दोघाही घरी परत आल्यानंतर अरुणाच्या आईने उदयला विचारले 'आमची अरुणा कशी काय वाटली तुला?' सकोचून उदयने काहीच उत्तर दिले नाही. नंतर तिने आपल्या मुलीला एका बाजूला बोलावून विचारले, 'उदय तुला कसा

चांगला



वाटतो आता?

अरुणाने काहीच उत्तर दिले नाही. त्या तिला मात्र आईला स्पष्ट सांगायला वाटत होते की यावेळला बरी ती चांगला वाटतो आहे. तरी पाच वर्षांपूर्वीचा प्रेमानेला राग अजून कायम आहे.

गरीब सर्वजण एकत्र जेवायला बसले. त्यावेळेस गावातला एक शेतकरी भरत, त्याच्याकडे आला, तो भार्गवला म्हणाला, 'उद्यां सकाळी माझ्या शेतात विहीर खणण्याचा मुहूर्त करायचा आहे. त्यासाठी आपण यायला हव.

'उद्या नाही रे येता येणार मला. भार्गवने सांगितले 'मग आपल्याला केव्हा सचळ आहे?' तेव्हाची मुहूर्त काढू या कारण आपल्या जुलै, २०००

उपस्थेतीदेवाय आणि आशिर्वादांवाज हे काम होणार नाही. भरतने सांगितले

‘तुझा इतका आग्रहच आहे तर मी उद्याच येतो पण मला सक्ताळी उठवायला कुणाचा तरी पाठव भार्गव म्हणाला

‘कुणाचा तरी कशाचा?’ मीच स्वतः येईन आणि आपल्याला घेऊन जाईन’ अशा तऱ्हेने त्याने अर्जुनला म्हणून म्हणून ‘मरतने मगघणें’ सांगितले

‘तुलाच ऐकून उबवला आश्चर्य बाटले मी भार्गवाला म्हणावर, ‘आपल्याला सक्ताळी हावेना कुणा उठवले की तुम्ही त्याच्यावर लागला मग भरतला कशाला त्या वेळेलाच येना?’ असा उशीरा बोल्यायचत

‘तुला भार्गव जोरजोरात हसण्यालागला मी म्हणून मला सक्ताळी उठवले की मला राग कुणावर तरी काढता नाही, तर मी दिवसभर बघेन असतो आणि शेजरी एकाच मागला लावायला मला आवडत नाही.

त्यानी का म्हणून माझा राग बिनाकारण झालेला? म्हणून मी ऐज निराळा माणूस निवडतो वर झाल, आज भरत आला मी त्याचही काम झाले नि माझही!’

सुटकेचा निश्वास सोडून उदय म्हणाला ‘आता माझ्या लक्षात आले आपला राग हाही एक दिनचर्येचा आवश्यक भाग आहे पहिल्या दिवशी माझी चुकीची समजूत झाली होती.’

भार्गवने आपला मुद्दा अधिक स्पष्ट कात म्हटले, काही व्यक्ती आपल्याला दुसरे दुष्ट आणि दाम्भिक दिसतत पण जेवळून ती व्यक्ती पाहिली की आदरशील सौम्य आणि सुखभावी आहे अस कळत

वडिलाचे बोलणे ऐकून अरुणाच्या मनाने उदयसहल अदी होती ती विरपळली. भार्गवचा राग पाहून उदयचा गैरसमजदेखील नाहीसा झाला दोघांनीही दुसऱ्या दिवशी आईला सांगितले की एकमेकांना ते पसत आहेत



पु. ४०००

महाभारत

दुसऱ्या दिवशी पुढ पुढ होणार होते. कांही प्रधानतर तो विनाशहीनेचा प्रत्यकारी क्षण येणार होता. मोठेमोठे असह्य महाधी या युद्धाच्या ज्याउन कीटक-पतंगप्रमाणे भय होऊन जाणार होते, तो क्षण आता जवळ येणार होता

त्याशीं दुर्लभाने आपल्या सेनेतक्य प्रमुख योद्ध्याला बोलावून विचारले ‘या युद्धाताने मर्मन करण्यासाठी किती दिवस स ‘मील’

श्रीध्व पितामहानी सांगितले की पाहवाच्या सर्वनाशासाठी किमान एक महिना तरी लागेल आपल्या बार्धक्याविषयी बोलताना द्रोणाचार्यनी दलील वितकाय बेट तगेल अस तर्कितच कृपाचार्याच्या मते पाहवाचा सर्वनाश करण्यास दोन महिने लागले असले अद्यत्थामा म्हणाला की तो पाहवाला केवळ देहा दिवसात मृत्युलोकांत

पोंचबू वाकेल कर्ण म्हणाला की या कामाकरता पाच दिवसापेक्षा जास्त दिवस लागणार नाहीत त्याच्या बोलण्यावर भीष्म हसले, आणि म्हणाले, ‘जोपर्यंत कृष्णावरोंवर अर्जुन तुझ्यासमोर येत नाही तोव ही बढई मा. ती समोर आला की तुझा हा अहंकार पोकळ ठरेल तोपर्यंत नैस स्वतःची बोटी स्तुती करीत

ही सारी बातमी युसचरामार्फत जेव्हा राम राजाला कळली, तेव्हा त्याने अर्जुनाला बोलावून विचारले ‘कौरव सेनेला समूळ नष्ट करण्यास तुला किती समय लागेल? धर्मराजाला विजय ये जायसरा’ देत अर्जुन म्हणाला, ‘आनाश्री आपण चिना का करीत आहात’ आपल्या योद्ध्याच्या हातून कौरवाचा मृत्यू व आपला विजय निश्चित आहे तिन्ही तोंबदखीत जरी आपल्या विरुद्ध



चाटोवा



शत्रूभक्तांत डेसे राहिले, तरी एका क्षणान त्या शत्रूंचा विनाश होऊ शकत कारण आपल्याकडे जसे एकरास पाशुपत अस्त्र असे की जे भीष्म द्रोणाचार्य कृपाचार्य, कर्ण कुणाकडेही नाही पणु शकल्या नशान अस्त्राचा प्रयोग सर्वांवर करता येत नाही.

दुसऱ्या दिवशी पहाट होताच कौरवांच्या व पांडवांच्या सेना, दोन समुद्रांच्या बाढळी लाटा वाऱ्यात तशा रणभूमीच्या दिशेने वेळ रणच्या दुर्योधनाच्या पक्षातल्या सर्व योद्ध्यांच्या नेहऱ्यावर विजयाची आशा झळकत होती.

सेनांच्या या अभाग्य गर्दीत सगळ्या देशातले सगळे तरुण, व धड्डेकट्टे एवढे दोन्हीपैकी एका पक्षातून लढण्यासाठी आले होते. भरोघरी फक्त त्यातून किती वृद्ध व अजारी माणसे उरली होती.

जुलै, १९००

पुत्रा, त्यान गाली घालतो तरुण यात मुनी धृतराष्ट्राजक आले आणि म्हणाले, तुझ्या पुत्राचा आणि त्याच्या बाजूने लढणाऱ्या सर्व राजांचा अंत बघत येत चालता आहे. तू त्यांची चिंता करू नकोस कारण हीच त्याची अटल निधति आहे. जर युद्धभूमीचे दृश्य पाहणाऱ्याची तुझी इच्छा असली तर मी तुला दिव्य दृष्टी देऊ शकेन, त्यामुळे युद्धक्षेत्रातील प्रत्येक घटना बघत असताना तू आपल्या दोऱ्यानी पाहू शकशील.

त्यावर धृतराष्ट्राने सांगितले 'आपले पुत्र व भाऊवंद मरत असताना पाहणें फार कष्टाचे होईल पण युद्धाची सविस्तर आणि संपूर्ण माहिती अवश्य जाणण्याची माझी फार इच्छा आहे. त्याच्यासाठी काही उपय असली तर कृपाया सांगावा.'

तेव्हा व्यासांनी मुचबल, 'मी सजयला दिव्य दृष्टी प्रदान करतो. कुरुक्षेत्रावरील प्रत्येक दृश्य तो पाहू शकेल आणि तिथली सविस्तर माहिती तो तुला ऐकवीत जाईल.'

एवढे बोलून व्यासांनी संवयला दिव्य दृष्टी प्रदान केली. युद्धाचे सारे दृश्य पाहता पाहून संजय धृतराष्ट्राला नी माहिती वर्णन करून सांगू लागला.

युद्ध सुरु होण्यापूर्वी कौरवांचे सेनापती भीष्म पितामह यानी आपल्या योद्ध्यांना संवोधून म्हटले, 'राजे हो आणि शूरवीर योद्धे मदळींना! हे युद्ध आपल्या सर्वांसाठी स्वर्गाचे द्वार आहे. या द्वारातून प्रवेश करून द्वालोच किंवा ब्रम्हलोकान जावा येथे क्षत्रियासाठी परलोकामनाया द्वाच एक उचित मार्ग आहे. क्षत्रियांना अंधारणावर जाजारी पडून नवे तर जौयाने लढत असताना रणभूमीवरचा मृत्यू उत्तम असतो. तेव्हा निर्भय होऊन आपण सर्वजण युद्धात मरू जा.

कामाने प्रतिष्ठा केली होती की जोपर्यंत

४६

चांदोना

मीमापिनामहरणभूमीवर अरखील तोपर्यंत तो युद्ध चढणार नाही. म्हणून त्याच्याखेरीज इतर सर्व योद्धे रणप्रवेश करीत पुढे सरसोवले.

दोन्ही पक्षांच्या सेना आपापल्या व्यूह-रचनेनुसार उभ्या होत्या. पांडवसेनेचे नेतृत्व भीष्म करत होता. क्रिखरीची सेना व्यूहाच्या पथ्याभागी होती. व्यूहाच्या डाव्या भागाचे क्षत्र सत्यकी वरीत होता. धृष्टद्युम्न संपूर्ण व्यूहाचे निरीक्षण करीत होता. थ दोन्ही दैत्याच्यामध्ये उभा करून श्रीकृष्णाने म्हटले, 'अर्जुना, त्यांच्याशी तुला युद्ध करायचे आहे. त्या भीष्म, द्रोणाचार्यांसारख्या महाशूरीकडे जरा पडा.'

समोर युद्ध करण्यासाठी जसे झमलेले आपले शूरवीर आजोबा भाऊ, पुतणे, या सर्वांकडे अर्जुनाने एकवार पाहिले आणि त्यांना माण्यांच्या कापनेने त्यांच्या जिवाचा थरकोप झाला. त्याच शरीर शिथिल झाले आणि त्यांच्या हातातून पाद्रीय धनुष्य गळून पडले. त्याचं मन विषण आणि काही झाले.

ज्याने श्रीकृष्णाला म्हटले 'आपलाच वतन व परिवाराचा नाश करून राज्यसुख भोगण्यात जरा काही औचित्य दिसत नाही' असले, तर जित्त राज्यसुख मरून नको मी याचा माफ शकत नाही म्हणून मी युद्ध करणार नाही.'

अस बोलून अर्जुन निराश होऊन रथाच्या मागील भागात खाली बसला. तेव्हा अर्जुनाला युद्धासाठी पेरित करण्यासाठी श्रीकृष्णाने सांगितले, 'अर्जुना युद्धभूमीवर अचानक तुझी असली कासली लाजिरवाणी मनोवृत्ती झाली? क्षत्रियभार्याच्या विरुद्ध कपुरुषाचा तुला हा पाव तुझ्यासारख्या श्रेष्ठ वीराला शोभत नाही. रणभूमीवरून मिळून पडून जाण्यात तुझे किती चांदोना



आणि कसे असयल जेल याचा तू विजा तरी केला आहेस का? जग तुला काय म्हणेल?

अरे क्षत्रियाचा उत्तम धर्म आहे - युद्ध! जर तू आपल्या घमांचे पातन केले नाहीस तर तुझी मुलतीच दुष्कीर्ती होणार नाही तर तू स्वर्गातदेखील नसले शकणार नाहीस, आणि दुष्कीर्ती ही क्षत्रियांना मरणादनाम आहे.

ज्ञाना राहिली गोंष्ट तुझ्या हानून तुझ्या नातेवार्शकाचा व परिवाराचा होणार मृत्यू. एक तर विषकी आणि ज्ञानी लोक जीवनमृत्यूच्या विचारात जस्त गुलत नाहीत कारण त्यांना माहिल असत की 'मृत्यूच मृत्यू' नाही आत्मा शाश्वत आहे व जाण आते जेव्हा आपण जुनी वस्त्रे उतरवून नवीन वस्त्रे धारण करतो. त्याचप्रमाणे आत्मा देखील जुने शरीर टाकून देऊन नवे शरीर ग्रहण करून म्हणून मृत्यूची विता करणे निरर्थक आहे.

४७

जुलै, १९००



हला वीरन मृत्यू, मुलबुल सोम हानी
जय-पराजयाच्या भावनांच्या पलीकडे जाऊन
मृत्यु उन्मथ्य व क्षत्रियधर्माचे फलन न आता
कायला हवेस बुद्धिमान व्यक्ती हेच करतात. जर
न मरतात बिजयी झालास तर राज्यमुख
उपभोगशील जर लढताना मुला मृत्यू आणू तर
मृत्युस उपभोगशील तेव्हा आता मुळ
कायलातच तुझा लाभच लाभ आहे आणि युजानून
पळून जाण्यास सर्वतोपरी नुकसान व हानी आहे.
मरणून न आता ठठ आणि तुझे कर्तव्य आणि
वैधर्म्यचे फलन वर. अशा रितीने श्रीकृष्णाने
अर्जुनाला गीतेचा उपदेश केला.

४५ पाच्या उपदेशामुळे अर्जुनाची विगण
मनाची दूर झाली आणि तो पुन्हा जोमाने
युद्धाला उभा राहिला.

त्यानंतर धर्मराजाने आपले कवच व अस्त्र
जुलै, २०००

शले खरे व मरणाची आण ना जणूया धातून
हो ना मरणाचा वेतनात ना भीष्माकडे जाऊ
तुला अर्जुन व इतर पांडवांनी त्याचे अनुकरण
केले. सर्वात शेवटी श्रीकृष्णही चालू लागला.
अर्जुन व इतर बंधूंनी युधिष्ठिरला विचारले.
भानाश्री आपण निशस्त्र होऊन शत्रूलेनेकडे का
याचना आह्वान?" पण काहीही उत्तर न देता
युधिष्ठिर पुढे चालू लागला. तेव्हा श्रीकृष्णाने त्याचे
श्रवणिरसन काण्यासही सांगितले की धर्मराज,
भीष्म, द्रोण, कृपाचार्य आणि शत्रु यांची युद्धास
संगती व त्यांचे आशिर्वाद घेण्यास चालला आहे.
गुलजनचा आशीर्वाद मिळाल्यामुळे विजय निश्चित
असतो.

कौरव सैनिकांना बाळस कीं युधिष्ठिर युद्धाच्या
मातीने आपल्या भावस्वरूप भीष्माला शरण येता
आहे, ते आपापसात कुजबुज लागले व म्हणायला
लागले. ते छे पाहव काही सचे क्षत्रिय गल्लीत
ना ते वर शूर असतील तर पैस युद्धाची वळ
आव्यम्वर मृत्यूला घाबरले कसे? आता तर काय
लढाई न लढताच दुर्योधनाचा विजय झाला आहे.

पांडवांच्या सेनेतही धर्मराज भीष्माला काय
सांगतील व भीष्म त्यांना काय उत्तर देतील याबद्दल
स्वय उत्तुकात होती त्यांच्या बोलण्याचा
अर्जुनावर व श्रीकृष्णावर काय परिणाम होईल?
युद्धाचे नास काढले तरी क्वथित झणाऱ्या भीमावर
याची कोणती प्रतिक्रिया होईल? हे सर्व जाणून
घेण्यास दोन्ही पक्षाच्या सेना फार उतावीळ
झालेल्या होत्या.

धर्मराज बलाच्च शत्रूलेनेच्या मधून भीष्मा
जवळ पोचले व म्हणाले "युद्धात आपल्याशी
सामना करणे हे जनिश्रय कठीण व घाडरी कार्य
आहे म्हणून आम्ही आपल्याकडून युद्धाला
चारावर





अनुमती प्रमाणपत्रासाठी आले आहे. आम्हाला आश्चर्यात आला आहे."

मी प्रेमपितामह धर्मराजाचा प्रसन्न होऊन त्याच्या मातंग्या मीतूनही बर्नानामुळे मी असा आहे. धुड्यासाठी मज्जी संकती व मज्जीतून शक्ती आहेत. विजयी भव. वास्तव्यात प्रमाण व मज्जीतून मनुष्याला वास्तव्यत म्हणून मी जीवाच्या बाजूने लढवणं लागला आहे. या माझ्या कर्तव्यात काय येईल असा बर मात्र माणूस.

पथीवरील कोणतीही शक्ती आपला पात्रव्य र. शक्यता नाही. मग जर आमचा विजय व्हावा अस आपल्याला वाटत असेल तर आपणच आपल्या पराजयाचा उपाय असतानाच तर सामना धर्मराजाने विचारले.

मी युद्धात कराय पराजित होऊ शकत नाही मला गुलै २०००

माहीत नाही युद्ध करताना माझा मृत्यू होईल अस विधाने लिखित नाही या बाबतीत पुन्हा कधीतरी भेट " पितृमहानी रक्ता दिला.

त्यानंतर धर्मराज भीष्माचा आश्चर्यात घेऊन गुरू श्रेष्ठाचार्यांच्याजवळ गेले, आणि विनयपूर्वक हात जोडून म्हणाले "आचार्यवरा! युद्ध करण्याची अनुमती आणि आशीर्वादही याचना करण्यासाठी आलो आहे.

श्रेष्ठाचार्यांनी सांगितले युद्ध करण्याचा निश्चय करतानाच मी मला विचारण्यासाठी यायबा हव होतस या तुम्हाला अग्राभासाठी मी तुला शपथ देऊ शकलो असतो पण युद्धाला प्रारंभ करण्यापूर्वी तुम्हाला येण्यामुळे आता मी तुम्हावर प्रसन्न झालो आहे युद्ध करा आणि विजयी भवा तुम्ही काही इच्छा असल्यास त्यांमधील कोणत्याही अन्न खाद्येस त्यामुळे तुमच्या पक्षातून युद्ध करू शकत नाही हे सोडून आणखी दुसरे काही मागवून असत तर मागून घे.

"युद्धात आपल्याला जिंकणे कुणालाही शक्य नाही म्हणून आपणही आपला पराजय कदात आणू नये त्याचं म्हणजे आम्ही विजयी होऊ शकू " धर्मराजाने मज्जीने विचारले.

"जोपर्यंत मी लढत असेल तोपर्यंत तुमचा विजय अशक्य आहे हे मात्र निश्चित आहे म्हणून शक्य तितक्या लयकर मला मृत्यूला आलिंगन देण्यासाठी पाठव " श्रेष्ठाचार्यांनी सांगितले.

"पण आपण तर अजूनच आहून आपल्याला कोण माहू शकेल? असाव्या मृत्यूच खरंचच मला जाणून घेण्याची इच्छा आहे " धर्मराजाने सांगितले.

जोपर्यंत माझ्या हातात धनुष्यबाण राहीन व जोपर्यंत मी लढत राहीन तोपर्यंत ना कोणी पांदाव

मला पराजित करू शकेल ना कुणी मला माहू शकेल पण जर माझ्या कानावर एखादी अप्रिय बातमी आली आणि ती गौड कुप्या विवासा व्यक्तीसार्फत फळली तर मी अन्नाचा त्याग करेन माचमहाकुर्णासारू शकत परती नाही श्रेष्ठाचार्यांच्या मृत्यूचे हृदय स्मितले.

श्रेष्ठाचार्यांचा आश्चर्यात घेऊन धर्मराज कुप्याचार्यांच्या आश्चर्यात घेऊन धर्मराज पांदाव विजयी होण्याचा आश्चर्यात घेऊन धर्मराज सांगितले "मी युद्धभूमीत कोणकडूनही पराजित होऊ शकणार नाही किंवा मरणप्रायी नाही तरीही विजय तुमचाच होईल तेव्हा निश्चिंत मताने जा आणि युद्ध करा "

त्यानंतर धर्मराजाने मामा शल्याकडूनही पुढाची अनुमतीस आशीर्वाद मागितले शल्यानेही मुद्दारा समती आणि वंजयाचा आश्चर्यात घेऊन मधुप्रांताला आपली काही मागण्यास सांगितले त्याचा धर्मराजाने कर्णाचा वध करण्यात मदत सांगितली त्यावर शल्याने सांगितले "ही मदत देऊन मिळेल ना निर्मलपणी युद्ध करा आणि विजयी व्हा.

जेव्हा सर्व पात्रव्य गुरून्नाचे आश्चर्यात घेऊन

परत आले तेव्हा शक्यता कर्णा व विजय " जोपर्यंत पितृमह युद्धात लढत आहेत तोपर्यंत मी कर्णाच्या बाजूने लढणार नाहीस कारण तशी तुम्ही प्रतिज्ञा आते ना तोपर्यंत मी पांदावच्या बाजूने लढत नाहीस? मीमांसाच्या मृत्यूनंतर श्रेष्ठाचार्या पक्षात निघून जा "

मी दुर्योधनासाठी आपले प्राणदेखील पणाला लावीन आणि काणल्लाही पराजयवीन मी मीच्या विरुद्ध काही एक करणार नाही कर्णाचे निर्मलपणी सांगितले.

तेव्हा दोन्ही सैन्यांच्या मध्यमानी उभार राहून आणि कर्णाचे मला पुढाकडे धर्मराज म्हणाले "आपल्यापूर्वी अनुभवीही वरी कुणाला सत्य व त्याचाच रक्षण काळ्यासाठी आमच्या पक्षात पावपी इच्छा असेल तर त्यांचे स्वागत आहे " त्यावर दुर्योधनाचा भाऊ दुर्युधनु मुढे आला आणि पांदावच्या बाजूने युद्ध करण्याची आज्ञा देऊन त्याने प्रकट केली धर्मराजाने त्याला समती दिली.

यावेत शंखनाद आणि दमदमता आवाज इश्टाद्वारात दमदमता आणि महाभारतानंतरचा

२१ पत्र ३ भाग



वादावा

२१

जुलै, २०००



खरा पंडित

मरण राहून तो ललान होता म्हणून तो फारसा गुरू हाकला नाही तरीही थोडेकार पंचांग पाहणारे, विवाह, यात्रा वगैरेसाठी शुभ व अशुभ वेळ निवडून घेणे हे त्याचे काम होते.

छोट्या कविता करण्याची आणि त्या गाऊन दाखवण्याची उत्सुकता होम होती. गावामध्ये वर्गडाळेच्या पारखी तो बसायचा, आणि आपल्या कविता नेहमी गृणगुणयचा काही पंडित, विद्वानांकडून काव्यशास्त्राने तसेच त्यांचे आचार्य यांना हे काही मूळ लिखाण म्हणून घेतले होते. त्याच्या भाषणेला लोकप्रिय होत होते त्याचे कारण म्हणजे त्याने गाव पाहून अगमन करून येऊन त्या गावाच्या काव्याची प्रशंसा

करीत तो म्हणता, "तू एक चांगला कवी आहेस, त्याचबरोबर चांगला गायकदेखील आहेस परंतु या कलांना जोपर्यंत प्रोत्साहन व आश्रय मिळत नाही, तोपर्यंत त्यांना लोकप्रियता व प्रसिद्धी मिळत नाही. माझा सल्ला आहे की तू राजाश्रय मिळवण्याचा प्रयत्न कर, त्यामुळे तुझ्या पोटापाण्याचीही नीट सोय होईल, समाजात मानसन्मान मिळेल आणि तुझ्या कवितेला मि. प्रतिभाशक्तीला बळ मिईल. तुझी कविता अमर होईल."

या बोलण्याने कवीचा उत्साह दुणावला. दुसऱ्याच दिवशी राजाला भेटण्यासाठी तो राजधानीकडे निघाला. राजधानीला पोहोचण्यापूर्वी संध्याकाळ झाली म्हणून तो एका गावान थांबला व उतरण्यासाठी धर्मशाला शोधू लागला. त्या गावातल्या वडाच्या झाडाखाली पाराव बसलेल्या केशवने त्याची विचारपूस केली. चक्रीची मारी कळणी ऐकून केशव त्याला म्हणाला, "मीदेखील ब्राह्मण

आमि विधींसाठी धर्मशास्त्रात उत्तमाची का आवश्यक्ता नाही आज ३ गण माझ आवात उद्यां मी तुम्हाला पाठवण्याची व्यवस्था करीन. चक्री आन्हाणे केशवने निमणण त्यावेळी

चक्रीला घेऊन वडाच्या तपाच्या गुळ वाईत करून कलन घेऊन त्याचा भोवतण वृद्ध वृत्त्या मज्जात "तू खरा पंडित



आमि म्हणाली आहे आता तुम्हाला

दखबान कवी होण्यासाठी भाणार आहोत त्यावर स्वाती ठसून म्हणाली, "दखबान तर अता तिथे कवी हजर आहेत. एक दिवसाचा कवी तुला काढून देईल आणि तिसरा रात्रीचा कवी हे चक्रीमहादेव

वृत्त्या तुला काढून देईल. माझ्या गावातल्या वडाच्या गुळ वाईत करून कलन घेऊन त्याचा भोवतण वृद्ध वृत्त्या मज्जात "तू खरा पंडित

चक्रीला घेऊन वडाच्या तपाच्या गुळ वाईत करून कलन घेऊन त्याचा भोवतण वृद्ध वृत्त्या मज्जात "तू खरा पंडित

आमि म्हणाली आहे आता तुम्हाला

दखबान कवी होण्यासाठी भाणार आहोत त्यावर स्वाती ठसून म्हणाली, "दखबान तर अता तिथे कवी हजर आहेत. एक दिवसाचा कवी तुला काढून देईल आणि तिसरा रात्रीचा कवी हे चक्रीमहादेव

वृत्त्या तुला काढून देईल. माझ्या गावातल्या वडाच्या गुळ वाईत करून कलन घेऊन त्याचा भोवतण वृद्ध वृत्त्या मज्जात "तू खरा पंडित

चक्रीला घेऊन वडाच्या तपाच्या गुळ वाईत करून कलन घेऊन त्याचा भोवतण वृद्ध वृत्त्या मज्जात "तू खरा पंडित

व्यभिचारी मानला जातो."

राजांनी स्वाती आणि चक्रीला ठगरू दिवशी 'ज्योतर्भेत शोलापूत रागितलं' तुम्ही दोघांनी आमच्या दरबाराच्या कविपंडितावर नगदत्तेले आंगीत सिद्ध करून दाखवा, नाहीतर तुम्हाला कठोर शिक्षा भोगावी लागेल, चक्री आणि स्वातीने प्रथम एकमेकांशी वातून राजाला काय उत्तर द्यायचे ते ठरवले.

शम ने राजाला वांकून अभिवादन केले आणि मोठ्या मर्याने तो म्हणाला 'महाराज दिवसाचा कवी याचा अर्थ असा आहे बुतामुळं पाडवाची दुःखमयी गाथा जाणणारा झानी. म्हणजे महाराजाचा कवीपंडित संध्याकाळचा कवी म्हणजे छयाला सीता हारणाची कवी हाऊक आहे तो - म्हणजे रामाचा. 'पंडित' आणि राणीचा कवी जो 'आह' रसाचा राजा कुंगार त्यात रम्यां 'वियोगाच्या दोन्ही गोष्टी ओतप्रोत भरल्या आहेत असे श्रीकृष्णाचे वीरचरित्र जाणणारा, म्हणजेच बंद बागदाराचा

कवीपंडित."

'आपले तिन्ही कवी या तीन महान ग्रंथांचे महापंडित आहेत. जर या तिन्ही महापंडितांनी मला योग्य समजले तर मी जरा पंडित बनू शकेन. मग मला आपल्या चार्यंत राहाण्याच सौभाग्य प्राप्त होऊ शकेल. स्वातीच्या व माझ्या सवादाचा हा खरा नि सरळ अर्थ आहे.

चक्रीचे रम्यवर्णन ऐकून तिचे कवी फारच खूष झाले. त्यांनी सांगितलं, आम्ही सर्वांनी बुद्ध्या संवादाचा मुख्यच विपरीत अर्थ ताबला होता, पण आम्ही तिघे कोणकोणत्या महाकाव्याचे पंडित आहोत हे तू त्या विपरीत अर्थधरूनच जोळखलस. त्यापसून तू खरा पंडित आहेस हे निश्चित समजलं आहे."

राजांनी चक्रीचा योग्य स्तुत्य केला व त्याला आपल्या दरबारात नेमणूक दिली. थोड्याच दिवसांनंतर चक्री व स्वाती यांचे लग्न झालं. काही काळांनंतर चक्रीने सुंदर काव्यरचना केल्या व तो एक श्रेष्ठ कवी म्हणून प्रसिद्ध झाला.



जुलै २०००

६४

चांदोबा



काटकसरीचे महत्व

एका गांवात पश्चिमी किनाऱ्यावर राणेश व गंगाधर नावाचे दोन तरुण राहतात. दोघे लहानपणापासून ते जिवलग मित्र होते. मोठे झाल्यानंतर ते दोघे आपला उदर निर्वाह करण्याच्या विचारास लागले, त्या वेळेत त्यांच्या गावात फार मोठा दुष्काळ पडला म्हणून दोघांनी विचार केला की पूर्व किनाऱ्याच्या राजूला जाऊन एखाद्या शहरात जावे आणि काहीतरी नवा पोट पाण्याचा उद्योग मिळवण्याचा प्रयत्न करावा.

"अरे बाबा, मनुष्याला पोटासाठी अस कितीस अन्न हव असत? थोडेसे तांदूळ आणि सुकी मासळी खाऊन आपण कित्येक वर्षे जगू शकतो. आपण काटकसरीने राहिलो, आणि मेहनत करून जे काही मिळवू त्यातली काही रक्कम राजूला शहरात राहिली तरी चांगलेच त्या पैशातून आपण व्यापार करू शकू आणि नंतर आपले आयुष्य आरामात घालवू शकू." गंगाधर म्हणाला.

"होत होत, आपण काटकसर करून पैसे

माठवू." राणेशने दुजोरा दिला.

दोघेही परामातेर पडले. पूर्वेच्या किनाऱ्यावर जाऊन पुढे चालू लागले. निकडच्या प्रदेशात चारी वाजुला हिवींगार होत असलेली शेते होती ती पाहून त्यांना खूब आनंद वाटला. नंतर ते दोघे दुसऱ्या एका वाहारात पोचले. ते एक व्यापाराचे केंद्र होते. दोघांनी विचार केला की एकदोन वर्षे आपले काम आपण दाधानी वेगवेगळे राहून करावे. आपापल्या नशिवाची परीक्षा पाहूवी, म्हणजे एकाचा भार दुसऱ्यावर पडणार नाही असे खरून दोघेही दोन निराळ्या दिशाना बघले.

राणेश मनापासून कष्ट करीत पैसे माठवू लागला, गंगाधरच्या सांगण्यानुसार तो भात आणि सुकी मासळी खाऊन आपलं पोट भरीत व काटकसरीने राहून दिवस घालवू लागला.

पण अशा तऱ्हेने राणेश फार दिवस राहू शकला नाही. साधे जेवण त्याला रुचना नव्हतं. पैसे असताना अशी कजूकशी करणे त्याला मानवेना. एक दिवस त्याने कोबडी विकत

चर्ची प्रसंग



गणेश गणेश ! शिजवून त्यावर ताज मारला त्याच्या मनाची तशी दगडी त्याच्या घनात झाले शिट पलक्यात गणेशाचा हात

पण अगणेशाचा हात पलक्यात झाला त्याची खाताखत वाटायला लागली घणाने त्याने भात व सुक्या मासळीवर एहायचे ठरवले पण ते सार्धे जेवण त्याला आवडून त्याला नेहमी रोखडीच्या रड्याची आठवण येऊ लागली

गणेशाचा माता कोवडी खाणशी त्याला आवडीला त्याच्याजवळ जे पैसे दिव्यक होते ते तो स्वादिष्ट जेवणावर खर्च करून घेऊन रोज प्रवागे लहलहत्याच्या पैसा खर्च होत गेला, आणि काम करणाऱ्या याच कदाळात यत्न लागला शिजवून काम करीनाय झाले

जुलै, २०००

56

बाबोरा

'तुम्हाही भात व सुक्या मासळीचे जेवण मिळेल याची मी व्यवस्था करीन पण तू आपल्या पायावर उभा राहा' अस स्वगुरू गंगाधरने आपल्या घराच्या आवारान एक छोटी झोपडी तयार केेली अशी रोज तो गणेशला भात आणि सुकी मासळी पाठवायला लागला

आणखी काही देवत गेले. एक दिवस गणाधरने गणेशला बोलवून समजावले, 'रोज भात आणि सुकी मासळी खाऊन तू कदाचित कंटाळला असशील तू एक काम कर आपल्या चिचेच्या बागेतले सर्वात सहान झाड मी तुला देतो त्या झाडाची पाने तू मासळीत घालून शिजव तुझ जेवण जास्त चविष्ट लागेल.'

गणेशा आपल्या मित्राजवळ गेली आणि तिथल्या खर्बान जहान रोपाची पाने आणून त्याने मासळीच्या कालवणीत घातली. कालवण स्वदेदार बनले पण काही दिवसांतच त्या रोपाची सारी पाने सधून गेली.

गणेश आपल्या मित्राजवळ गेला आणि चिचेच्या झाडाची पाने तोडावची पसवानगी मागू लागला गंगाधर म्हणाला 'तू आजपासून सर्वात

4

गणेशाचा हात

कोलातून मिचाले न

रोखतोस, त्याची पाने सधून

गणेशाचा हात, त्या झाडाची पाने सधून

कशी? मी एका दिवशी फक्त मुठभर पाने तोडतो

तर दुसऱ्या दिवशी दोन मुठी पाने तोडतो

अस्तात " गणेश म्हणाला

'अरे मित्रा! मी आणि तू ज साय रेन रेन

हाच फरक आहे. तुम्ही कमाई जेव्हा खूप कमी

होती तेव्हा तू मारे पैसे खर्च करतोस मी ते पैसे

लाभलेल म्हणून जोर धरता चिचेच्या त्या तळान

घाड्यावरच तुझ आयुष्य भस्मर झालेच पण

चिचेच्या मोठ्या झाडाप्रमाणे वाड आयुष्य मात्र

फुलत आहे फळाता आल आहे' गंगाधर

म्हणाला

'तू मला चांगला लडा शिकवलास आज

घासून मी तुझ्या कमाईवर निर्भर राहाणार नाही

आणि आपल्या पायावर उभा राहाण्याचा पुन्हा

प्रयत्न करीन' हे सांगून गणेशान आपल्या

मित्राचा किता मित्रावचा निदयय केला




बाबोरा

57

जुलै, २०००

चित्र : गंकर ली



સમગ્રે અહીં તું રહે ખાનુ વાગડોલ. અલખા તજા ત્યારી
 ન કુશિયન ઝાડે. લહનુ જે કોઠી મુઢી રહે છાતે તે
 તુખતિના પોટ વાળે.

चांगोबा

ओह, है ना फायदा कद आये

हि समलै ब्रह्म का आदिन मयें
नेखा आया,

होना इतना बुरा कि मैंने इसे भी भोजन के बजाय जल के साथ पी लिया

कहा नील
आमाता, मैं
होता हूँ, मा
पूछूँ मुझसे
निर्माण ज्ञान
विश्वगुप्ता सा
महानुभवी
कहूँ मैं

चादावा

भारताचा शोध - प्रश्नोत्तरी

खाती दिनेल्या फळांचीं जेन्ने पुढच्या अंकात रिती जातीत.
तोपर्यंत तुम्ही स्वतः श्री उरारे शोधून बसदा, खाणि आपल्या पारंपरेचा
पारं वय करून घ्या.



2


१. अ प्राचीन भारतीय साहित्यांतली पहिली कादंबरी कोणती मानली जाते?
- ब प्राचीन भारतीय साहित्यांतल्या कोणत्या कृतीची रचना दोषा कर्षणी मिळून केली आहे?
- क भारतातले पहिले ऐतिहासिक नाटक कोणते?
- उ काव्यद्वयानंतल्या प्रोब नाटककार कोण आहे? त्याची प्रसिद्ध कृती कोणती आहे?

एक राजकुमार, सैन्याभारीर, आपला राजा
 असणाऱ्या ज्येष्ठ बंधूने सोडवलेल्या घोड्याबरोबर
 फिरत होता. हा घोडा अज कुणाय राजाने न अडवला
 परत आला असता, तर त्या घोड्याचा त्यामा
 सम्राट म्हणून घोषित केला गेला असला.

पण घोड्याबरोबर चासल जाणाऱ्या राजकुमाराला
 न त्याच्या सैन्याला, व्हाऊ तक्रारये आश्चर्य दिले.
 साहजिकच, घोषांच्यत मुद्दा झाले. राजकुमार
 मारात गेला. पण एका सीने त्याला पुन्हा जिंयत
 केले. नंतर समजले की तो लष्करा

दुसरा कुणी नसून त्या
 राजकुमारालाच मुक्ता होता.

हा राजकुमार कोण होता?
 सुबक कोण होता? ती सी
 कोण होती?



जे रोप बाँकल नाही, ते वृक्ष होऊन बाँकेल का?

चाईट संवयी

लक्ष्मीपूज गीर्वात वर्य जर्जवा पूजा ह्मन्मन्त्र देवताकी हुँता। तौ पाउ कालवसरी हुँता। अगदी जहर पथनी लाए तौ छर्च कौत करे। तूनी जा गमलतु अउ अउ यकते तौ की च्वाग आउ अहे। औप नैरत अउ न्वाजेते अहे। एवची नक्षत्री काल देवे। एवचीना लामग समानवकते। तौ पर्वनी पावनी सोणवचन। की भुगुनो मने तौ खाडे दावुनीत। एवचीना मणवते। लावचन पर्वनीक। तौवाकत। एवचीकी कृष्णमन ओखत मने। आवाला नम्र पस केजुन च्छम आहो मने विना मज्जाते। तौ सुवाची बाबु भैरव च्छम पढीने - "एक पद बायमना दिहैने देवमणवकी को अक्षप गौन जहोतु? अउ मज्जाते की तौ सोण वचन। की तीजपदेवेलन इवतेवतेके केलेक मज्जाते।

[illegible]

एवममुनीनां प्रपञ्चकारादीन्वर्णेन हीनत्वा आगतेन, "उमां यथाकालं आगम सर्वान् भस्मपुर्व्वयै देवीय्य पवित्रं वर्णाश्रितं
याचते अहं शेषेषु शीतलं फलदायकं बोधयते. देवैश्च दक्षिणं प्रेज्ज निषेधं वादितं कथितं शिवाय आगि भूत येतुः"
एवमपि कल्पनां सीतला आवर्त्तते. दुस्मया विवर्त्तयि भयमा यस्मिन् जगुः तन्ने कीर्ति यो वीर्यं य कीर्ति तिष्ठत पराजयः जिनास
भवत्येव. तस्मै एकं पाण्डित्यं बोधितुं एषः पितृवर्त्तनं व्रतयेत् य एतन्मन्त्रिच्छेत्. मयः कुलजा तयाय कालं सर्वजनां देवीय्य मरिचकत
याचनं लिख्यते.

सन्तुष्टायेति बिम्बा होले जनीये मंजिरां पाण्डव होले, हीं चरहा चत्तारा मीता लसकरन वमनी व पाप्मापुत्र हाकी, तवीपण
मणि धावन धावत, ती देवकान्त जरा उज्जारी पाँवले, मुले आणि पाय फल्लेपल्लत झोपले वर पाँवले, मुकुंदात असकणमुळें
भोतात खलप मयी होली मदन दखी होयेंथित वारा हावी.

॥१॥ निधेयपतं सैता च मुलं धा कञ्चु कैसी श्रोती त्यांना खूप थूक लागी श्रोती त्यांना थूक चालवना वाढत एका मज्जालागी सौत धावली आणि म्हणाली, 'दुष्ट येका वेळ थांबून पराजि करं बा मुलं अंगरी मुकेचली अहित आणि चमन दाखी असेत निधेयपतं गातेत काय मने' ॥१॥

पार्श्वे निर्वर्तित हात धातना, पिपासी हस्तबुन पादित्त, आगि निघास होऊन म्हापरा, "पौधकास प्रवात समस्त। बहुलक
फावलाची पिडावी, आपण पूजेचं साहित्य खरीदी केले, तेव्हां बुननांतच विमली असावी, आता जगापरीपीटीच भरी पलावी
लगेत"।

अन्या वैद्येष्वप्यहं सीता त्वं चिडती, पण कण्णार धाय? मधून मागून आलेत सगळे धरौ प्रोबले, सीता तडक त्या वैद्य/कण्णार शिर्से आणि मुलासही काहीतरी द्यायला कण्णारच्या तजविणीला तयारी

“प्रत्येक कर्तव्येवर, जेव्हाही अहंसा कधीतरी स्वातंत्र्य ये अंगीकार, मूलानिधी बोलत” रामने हसत मिसळीतून फासलाचे पंक्तीचे धावले, ते पाहून सीता जमिनीवर रागावली व बसिडून म्हणाली, “तुम्ही आदी पाषाणकाळची अंभळत. बाणनबुद्धते तुम्ही मुलूख जगाची आवळत राहो”

रूप निमूषण किंचिद्गणको रंजित भैता, ती त्याला ठकसून नेलाव होती, मुलांना फायदा वाढत होती, प्रकीर्णक आपणही खात होनी, आणि खातांलातां रामबाण खूप उत्तमसुखदायक होती.

जेव्हा मुलांचे शिक्षण झाले तेव्हा त्यां ताम रीतीतच म्हणावा, "आज मुलांच्या तयारीकडे बघ तरी जरा। अन्नाचा एक कणदेहील लागले नाही. थार साफ आहे ना? कांय?"

आर्यभट्टाचार्यानां ज्ञानं केनचित् शोधकाणां धनं सौमित्रं विद्या कृतं वाचसां, अग्नयुगात् पानात् कर्तव्यं। एतं अग्नयुक्तं गच्छेत्।
अज्ञानं धनं सत्यं केनचित् शोधकाणां तदं स्वयं हेतुः, "ज्वा पेशाची स्मिता गौदास जास्त सत्यने, त्यक्षप्रकर्षे अजची

विशतं मुधैल्या पाठार्थ्यानाच शननते, तुम्हाला हे समजावून सांगण्यासाठी मी हे नटक केले. मुलांच्या बाईट सवयी असल्या, तर त्यांना ज्ञान धर्मातच घालण्याचा मार्ग आहे. जर बहानेच रोप बांधत नसतं, तर त्याच मोठा वृक्ष घाल्यानेच जरा तरी विकसन थोडं?"

रामो सीताना छुलामेवार् मागितलं,
तया जेवळपासून तीला मुलांच्या त्रायांत बांधे नवी नैरेण गाळपका तळती, नरस्त पळार्थ मागितले तसच ती बुडो

आवाजी धंदा दे। यामुळे तटस्थ उभे असू शकण्याची मुलांशी संभव सुद्धी आणि हीसालाही जातकाशीचे घात हफले
- आर. निवास

- भार. निवास



भारत :
तेव्हां व आता

श्रीनगर

सुंदर आणि आकर्षक शहर

श्रीनगर ही जम्मू व काश्मीर राज्याची राजधानी आहे. श्रीनगर शहर नावाप्रमाणेच सुंदर आणि लोभस आहे कारण निरागमि इथे रौंद्यांची मुळ उत्पत्ती केली आहे. समुद्रसपाटीपासून १७६४ मीटर उंचीवर हे गांव वसले आहे. भवमौहक दल सरोवर ह्या तर गावाचा मानविंदू. त्याशिवाय इतर अनेक उद्याने व बगिच्यांनी गावाचा चेहरामोहरा फारच देखणा झालेला आहे. इथे शेलेन नदी आपल्याला भेटते.

पुराणकळांत काश्मीर ह्या पाण्याचा मोठा जलाशय होता. त्यांत जलोद्भव नांवाचा राक्षस राहत होता. जलोद्भव म्हणजे पाण्यांतून येणारा

येणारा तो त्याच्या जलराज्यांतून उडी मारून बाहेर येई आणि आजूबाजूची कस्ती उध्वस्त करी. तो पाण्यांत असेपर्यंत कुणीही त्याला कांही करू शकत नव्हतं तरा त्याला बर मिळालेला होता. महर्षी नावयष यांना त्याच्या मुत्तूचे रहस्य शक्य झाले. त्यांनी एके जादूचा मांगर आणला व तो सारा तसम खणून काढून, सारे पाणी खेचून काढले, तसले कोरडा पडल्यानंतर जलोद्भवाची शक्कद संपली व तो मेला. त्या जमिनीला काश्यप-मीर म्हणू लागले व पुढे त्याचे काश्मीर झाले.

फक्त ह्यांनी मिहील्लवा 'राजतरंगिणी' ह्या प्राचीन काश्मीरीलोकारांमधींच्या बळगेंत श्रीनगर हे सम्राट लोकोकाने वसवले होते असून जेव्हा आहे, वास्तविक, या शहराच्या स्थापनेचे श्रेय अशोकचर्क कन्या चाख्खनी हिला जायला इथं. ह्या रमणीय प्रदेशांत या भग्नमोहक ठिकाणी, री आपल्या गिन्याबरोबर गेली होती मग लोभानेचरे वज सरोवर पाहून ती म्हणाली, "ध्यान करावता किती यांत जागा आहे ही!" या शब्दांमुळे इथे एक मुळविद्या

बांधावा अशी समजलास प्रेरणा झाली. हळुहळू त्यामोदती हे शहर कितारले.

श्रीनगर नाव कुणी ठेवते ते आम्हाला माहीत नाही. एका दंतकथेनुसार हे नाव जुन्या सूर्यनगर नांवावरून पडले आहे. हिंदुस्तानची १९४७ मध्ये काळणी झाली. तेव्हा जम्मू-काश्मीरच्या महाराजांना, त्यांचे संस्थान हिंदुस्तान किंवा पाकिस्तान, यापैकी एकांत विलीन करवाची संधी दिलेली होती. महाराजांनी निर्णय घेण्यापूर्वीच पाकिस्तानला धाई झाली आणि त्यांनी आपल्या तेन्त्याच्या मदतीने, डोंगरी भलांएव्ही अनेक रहिवासी काश्मीरमधे पुरवले. महाराजांनी संस्थान भारतांत विलीन करायचे ठरवले आणि ताबडतोब भारतीय सेनेने पाकिस्तानी उपद्रुसुमांना हाकलले, परंतु सडाखच्या जिल्ह्याच्या एक भाग मात्र त्यांच्या ताब्यांत राहिला आहे. संपुष्टात राहिलेले बदाई शब्दयण्याचा झारा केला व युद्धादीची सीमारेषा आसली.

अजूनही पाकिस्तान काश्मीरमध्ये शरस हेत आहे, हे सत्या मगला पुढे ठाऊक आहे. श्रीनगरमधे हजारों पर्यटक दरवर्षी येत असत, तिथे काव्येक वर्षे निराप्य राहता होती. आता परिस्थिति जरा बदलू लागली आहे. पाकिस्तानच्या मदतीने होणारी दडपझाडी जरा कमजोर होऊ लागली आहे.

जुन्या श्रीनगरमधे खरोखरी इतकी प्रेक्षणीय ठिकाणे होती. उदाहरणार्थ, मणीचे आणि भवभने असलेली बग्नेरादी, स्वर्गीय उद्यान अथवा निराप्यबाग, जहांगीर बाग्याहाने तयार केलेली शस्त्रिमार बाग, शंकराचार्यांनी व श्रीअरविंदानी जिथे ध्यानधारणा केली तो बरीपर्यंत व शंकराचार्य टेकडी

बांदोबा

आणि इनसान बगीद, जिथे महम्मद पैगंबराचा कैस ठेवलेला आहे असे म्हणतात.

आधुनिक श्रीनगरमधे पर्यटकांसाठी अनेक हॉटेल्स, हाऊसहोटी व इतर सुविधा आहेत. पर्यटन ह्या इथला प्रमुख व्यवसाय आहे. श्रीनगरमधे, तयनपनोह परीसरांत, अनेक ही शालिक संस्था स्थापन झालेल्या आहेत. जम्मू-काश्मीर विद्यापीठ, शेर-ए-काश्मीर कृषीशास्त्र व तंत्र विद्यापीठ, याखेरीज अनेक महाविद्यालये व अकादमी इथे आहेत.



एक तरंगती बाग-एक जुने चित्र समोरच्या पृष्ठावर - दल सरोवरांत शिकारा

श्रीनगरमधेच आजूबाजूला बरीच रमणीय पर्यटनस्थळे आहेत. काश्मीरची हस्तकला प्रसिद्ध आहे त्याशिवाय कागदाच्या लग्नच्या सुबक वस्तू, तंफडी कोरूनकम केलेल्या वस्तू, कर्तब, तोंफरी गालिचे, हाली, स्वयंपाकाने जाणारे केसर, व पुगंधी अत्तरांतरी व औषधांतही उपयुक्त असणारी कस्तुरी - या सर्व गोष्टीसाठी काश्मीर प्रसिद्ध आहे.

63

जुलै, २०००

श्रीलंकेतली

श्रीलंकेची जुनी शहर 'महावंश', त्यानुसार कोणे एके काळी, पूर्व हिंदुस्तानांतला एक राजपुत्र विजयसिंह या वेदांत पोचला, त्याने वेदाचा ताबा घेतला व तिथे राहाण्याच्या छोट्या जमातींना जंगलात पळवून लवले. त्यांच्याबरोबर पांचशे सैनिक होते. त्यांची कसें त्याने शत्रुसैन्य लागून मुली आणि बूत त्यांच्याशी लावली. शत्रूंचे ने सिद्धी लागत आले ते सगळे या सैनिकांचे बंधाज आहेत, वेदाचे

तक्रार करीत होते. त्यांनी तमिळ युनायटेड लिबरेशन फ्रंट फिंजा (TULF) या संघटनेमार्फत चळवळ सुरू केली. हळू हळू इतर तमिळ संघटना सुरू होऊ लागल्या. त्यापैकी सर्वांत आक्रमक व हिंसाचारी संस्था आहे (लिबरेशन टायगर्स ऑफ तमिळ इलम LTTE). फिंजा तमिळी भाषा या वरचांना श्रीलंकेतच त्यांचे स्वतंत्र राज्य हवे आहे या संस्थेच्या उदयबरोबर तमिळ चळवळीला निराशेच

रणधुमाळी

चळण लागले. तामीळ नावाची संस्था म्हणजे तामीळ भाषिकांचा एकमेव आवाज आहे असा तामीळ भाषांशा दावा आहे. इतर कुणाचाही थोडारा जमी

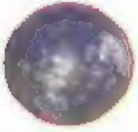
मेल्यांथा कोडा तामीळ नावांनी काढला, आणि अखेरीस भारताचे भूतपूर्व पंतप्रधान राजीव गांधी पांचीही हत्ता केली.

तामीळी बाब व श्रीलंकेचे सैन्य पांच्यातली लढाई सतत चालू राहिली आहे. कांत ज्ञानराव्या नागरिकांचे मार बरेच तुकटात झाले आहे. राज्याची आर्थिक परिस्थिती फारच बिकट झालेली आहे. हजारो तामीळ नागरिक निर्वासित होऊन भारतात परत आले आहेत. हा संघर्ष मुन्हां एकदा फार गुलामुंतीचा सल्ला आहे.

भारताने नेहमीच श्रीलंकेत तामीळ नागरिकांबद्दल सहानुभूती दर्शिली आहे. परंतु श्रीलंकेची फाळणी शाही ही कल्पना भारताला मान्य नाही. भारताला त्यामुळे काळून चुकले आहे की देशाची फाळणी हे संघर्षाला उत्तर असे समजत नाही. भारताची फाळणी झाली तरी त्यामुळे भारताची किंवा पाकिस्तानची फुटलीच बाजू मजबूत झाली नाही. केवळुना, सौंदी देश स्वाभाविकीत राईव अस्माधानी राहिले आहेत.

बुद्धा मुल म्हणजे योगाभाहीपर विज्ञान देवगल कोणताही देश तामीळ बाघांचा हिंसाचार मान्य करणार नाही देशांतल्या बळ्या नेत्यांचे, त्यापैकी काही आदणीर ज्येष्ठ नेते होते, त्यांचे हत्याकांड ही काही सुखरक्त विचारसंगी नव्हे. त्यांच्या दहानबाधाचा सर्वांनी तीव्र विरोध केला आहे.

समजुतदारपर्ये जर समयझामये चर्चा होऊ शकली तर सामोपचाराने बरेच काही करता येईल. श्रीलंकेतला हिंसाचार थांबवून तिथे सलोण्याचे वातावरण निर्माण झाले, जरी भारताप्रमाणेच जगांतल्या इतर देशांचीही इच्छा आहे.



आजचे जग

सिंहलद्वीप हे नांव विजयसिंहावरून पडले. पुढे सम्राट अशोकाने पुढे राजपुत्र महेंद्र व तक्षकपुत्र संयमिश्र यांनी सिंहलद्वीपच्या राज्य कारणाच्या राजघराण्याला व वेदांतल्या जन्तेला बुद्धधर्माची दीक्षा दिली.

सातविकच, दक्षिण हिंदुस्तानांतले, विशेषतः तामीळ भागातले राजेराजाडे व व्यापारी सानी या भीषांत लहान पमाहली सुरू केल्या. त्यांचे बहुसंख्य लोक भारताच्या आगदी जवळ असलेल्या प्रदेशांत, म्हणजे जमनामध्ये राहता होते.

हिंदूंनी व श्रीलंकेचे तामीळ या दोन्ही जमातींची मुळे भारतीय आहेत परंतु, इथले अल्पसंख्याक तामिळ नागरिक, त्यांच्यावर बहुसंख्याकांकडून त्यांच्यावर होत असलेल्या बऱ्याच अन्यायांविरुद्ध

जुलै, २०००

६४

चांदोरा

चांदोरा

६५

जुलै, २०००